

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Merili Tamm

**ÜRO PUUETEGA INIMESTE ÕIGUSTE KONVENTSIOONI PÕHJAL VÄLJA
TÖÖTATUD JUHISTE PÕHIMÕTETE RAKENDAMINE TARTU
ERIHOOLEKANDETEENUSEID OSUTAVA ASUTUSE NÄITEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Dagmar Narusson, MSW

Tartu 2017

Kinnitan, et olen töö koostanud iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Merili Tamm

19.01.2017

ABSTRACT

Applying the principles of The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities to Tartu people with disabilities establishment.

The purpose of my work is to find out how social workers present UNCRPD principles and encourage the users of this service to implement and think about their rights and opportunities.

This topic is very important because Human Rights welfare and special needs welfare have become important topics in Estonia. The special needs department is going through big changes and is working towards deinstitutionalization, which means that people with special needs/disabilities are looking for ways to live independently and finding their way in the society with normal people. It is very important to go over to the community work and community based social welfare. The principle for all the State Parties are written down in UNCRPD and it is very important to follow them by Human Rights standpoint. Therefore, it is important that our attitude towards people with disabilities is the same as to other people without disabilities and to keep in mind that they have the same rights as we all do.

The theoretical base of this work explains different concepts, gives an overview of UNCRPD and how that interprets the concept “puue,” how different societies and communities work together, human rights and the rights of people with disabilities. Also about people with disabilities needs and opportunities.

In the second part of the Bachelor dissertation describes the reason of this research, research questions, data collection and method of analysis. Also how to accomplish different aspects of this research. The third part of this dissertation talks about what I found out and what are the results. The fourth part contains the discussion, summary and then the conclusion.

The research analysis showed that for the most part the development specialist concentrates on human strengths, family's integration to the community and introducing their Rights. The daycare center brings together people through various activities. For instance, taking part in different functions and community activities. During morning coffee rings and different discussion rings development specialist brings people with disabilities up to date with current topics, about their rights and possibilities. Unfortunately, the reality is that a lot of people don't like to take part of the opportunities that the daycare center provides and because of that they

won't get the necessary information that they might need and lose valuable opportunities. This is the part where development specialist can do something – they can motivate people with disabilities to get out of their homes and get them involved in daycare center activities and community work.

SISUKORD

ABSTRACT	3
SISSEJUHATUS	7
1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE.....	9
1.1 Puude mõiste, selle käsitlused	9
1.2 Psüühilisega erivajadusega inimene Tartu erihoolekandeteenuseid osutavas asutuses ..	10
1.3 Sotsiaalne kaasatus, kogukond, osalemine	11
1.3.1 Kogukonnas osalemine uurimustöös käsitleva asutuse näitel.....	12
1.4 ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon	13
1.5 Inimõigused	16
1.5.1 Käesoleva töö seisukohalt olulised inimõigused.....	16
1.6 Kodanikuks olemisel põhinev käsitlus	16
1.7 Arengud sotsiaalvaldkonnas ja erihoolekandes	17
1.8 Ülevaade kogukonda kaasatusest Eestis	18
1.8.1 Kogukonda elama asumist toetavate teenuste korraldus ja kättesaadavus.....	19
1.8.2 Kogukonnas elamise ja töötamise aspektid.....	20
1.8.3 Ühiskonna hoiakud ja kogukonnas osalemise erinevad aspektid (inimõigused)	22
1.9 Järelevalve	23
1.10 Probleemipüstitus.....	24
2. METOODIKA	27
2.1 Andmekogumismeetod	27
2.1.1 Uurimuses osalejad	28
2.1.2 Andmekogumisprotseduur	29
2.2 Analüüsimeetod	30
2.2.1 Uurimuse tekstilise materjali analüüsimeetod.....	30
2.3 Uuriija refleksiivsus	32

3. TULEMUSED	34
3.1 Isiku endaga seotud aspektid	34
3.1.1 Tugevustele ja võimetele keskendumine.....	34
3.1.2 Vastutuse võtmine vajadustega tegelemiseks	35
3.2 Osalemine pere ja kogukonna elus	37
3.2.1 Pereelu.....	37
3.2.2 Sõpruskond.....	38
3.2.3 Osalemine keskuse tegevustes	39
3.2.4 Sotsiaalpoliitika, valitsuse poliitika.....	39
3.2.5 Asutuse poliitika.....	41
3.2.6 Juurdepääs	42
3.2.6.1 Juurdepääs internetile.....	43
3.3 Õigused	44
3.3.1 Õigustega arvestamine	44
3.3.2 Ärakuulamine	46
3.4 Juhiste rakendamine.....	48
4. ARUTELU	51
KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED	56
KASUTATUD KIRJANDUS	61
Mõisted	68
Lisa 1 Praktikule suunatud küsimused.....	69
Lisa 2 Inimesele suunatud küsimused	71

SISSEJUHATUS

Erihoolekande valdkonnas on toimumas olulised muutused ja käesoleva aja suund on deinstitutionaliseerumisele ning inimestele sobivama ning iseseisvama elukorralduse otsimine ja leidmine ühiskonnas.

Antud töös on huvikeskmes toetus ja abi, mida pakuvad tegevusjuhendajad inimestele deinstitutionaliseerumise protsessis. Tegevusjuhendajate roll erihoolekandes on erinevate teenuste raames pakkuda puuetega inimestele toetust ja juhendada igapäevategevustega toime tulemisel. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (edaspidi ÜRO) poolt loodud puuetega inimeste õiguste konventsiooni (Puuetega..., 2012) (edaspidi PIÕK) kohaselt on oluline edendada, kaitsta ja tagada kõigi puuetega inimeste inimõiguste ja põhivabaduste võrdne teostamine, mis seab tegevusjuhendajatele kohustuseks nende õiguste tagamise ja tutvustamise teenuse kasutajatele. Konventsiooni põhimõtete rakendamise edendamiseks on koostatud juhised praktikutele (sh tegevusjuhendajatele) ja inimestele, kellel on psüühikahäire. Nimetatud juhised on väga olulised käesoleva bakalaureusetöö kontekstis, kuna nende rakendamist praktikas käsitlebki uurimus.

Vaimse tervise valdkonnas puudutab institutsioonidest inimeste väljatoomine ja kogukonnapõhiste lahenduste üleminek väga paljusid inimesi. Statistikaameti (Statistikaamet, 2016) järgi on puudega inimeste osatähtsus rahvastikus 11,1% ning seisuga 01.01.2016 oli Eestis 146 343 kehtiva puude raskusastmega inimest.

Äärmiselt tähtis on see, et toetavad teenused oleksid kvaliteetsed ja aitaksid inimestel võimalikult hästi toime tulla ühiskonnas, tööelus, igapäevaelus, perekonnas ja naabruskonnas. Siiä juurde kuulub tegevusena ka inimeste harimine neile kuuluvate inimõiguste osas ja juhendamine, kuidas olla ühiskonnas teadlikud kodanikud, kes oskavad samaväärselt teiste kodanikega oma õiguseid märgata ja kasutada. Me teame, et institutsioon kui suletud keskkond ei paku võimalusi kogeda ja rakendada oma õiguseid samal määral ja viisil, kui avatud ühiskond (kogukond).

Bakalaureusetöö teemani jõudsin läbi tegevusjuhendajana töötamise kogemuse Tartu erihoolekandeteenuseid osutavas asutuses. Asutus on mõeldud inimestele, kellel on probleeme vaimse tervisega. Pakutakse erinevaid teenuseid nagu igapäevaelu toetamise teenus, toetatud

elamise teenus ja rehabilitatsiooniteenus, töötamise toetamise teenus. Mina tegutsesin just töötamise toetamise teenuse tegevusjuhendajana. Keskuse ülesandeks on aktiveerida puuetega inimesi, aidata neil leida tööd, elamispiinda ja kaasata kogukonda läbi erinevate ühisürituste. Igapäevatööd tehes märkasin kuivõrd oluline on võimestada (jõustada) inimesi, kellel on diagnoositud psüühikahäire.

Käesoleva töö eesmärk on anda ülevaade, kuidas tegevusjuhendajad suunavad inimesi kasutama ÜRO PIÕK-i juhistes kirjeldatud õiguseid igapäevases elus ja kuidas inimesed rakendavad oma õiguseid igapäevaelus.

Käesoleva bakalaureusetöö kirjanduse ülevaate osas selgitan töös kasutatavaid mõisteid, annan ülevaate ÜRO PIÕK-l põhinevast “puude” mõiste seletusest, ühiskonda ja kogukonda kaasatuse käsitluse põhimõtetest, inimõigustest, puuetega inimeste õigustest ja nende teadvustamise vajadusest ning võimalustest.

Bakalaureusetöö teises osas kirjeldan uurimuse eesmärki, uurimisküsimusi, andmekogumis- ja –analüüsimeetodit ning uurimuse teostamise erinevaid aspekte. Töö kolmandas osas esitan uurimuse tulemused ning neljandas osas arutelu, millele järgneb kokkuvõte ja järeldused.

Töö põhineb kvalitatiivsel uurimisviisil. Andmekogumismeetodeid oli 3: intervjuu tegevusjuhendajatega, struktureeritud juhend „praktikule suunatud küsimused“ (lisa 1) ja struktureeritud juhend „inimesele suunatud küsimused“ (lisa 2).

Analüüsimeetodina kasutasin dokumendianalüüsi ja transkribeeritud materjali analüüsimisel kasutasin kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit.

1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE

1.1 Puude mõiste, selle käsitlused

Maailmas on rohkem kui 1000 miljonit puudega inimest, mis on umbes 15% maailma elanikkonnast või üks inimene seitsmest. 1000-st miljonist inimesest 110 kuni 190 miljonit täiskasvanut kogeb märkimisväärsed raskusi funktsioneerimisel. Hinnanguliselt on 93 miljonit last – või üks 20-st alla 15 aastasest lapsest mõõduka või raske puudega. (Maailma Terviseorganisatsioon, 2015)

Maailma Terviseorganisatsiooni järgi (Maailma Terviseorganisatsioon, 2015) võib igapäev kogeda terviseprobleemi, mille tagajärjel määratakse puue või omada pereliiget, kellel võib esineda raskusi toime tulemisega. Maailma Terviseorganisatsioon määratleb puuet rahvusvahelise funktsioneerimisvõime, vaeguste ja tervise klassifikatsiooni järgi (Maailma Terviseorganisatsioon, 2005), mille alusel on puue ehk vaegus (ingl k *disability*) üldtermin puuete, tegutsemis- ja osaluspiirangute kohta, mis tähistab inimese terviseseisundi ja taustategurite (personaalsed ja keskkonnategurid) vastastikkuse mõju negatiivsed aspekte. Puue ei ole lihtsalt bioloogiline või sotsiaalne nähtus (Maailma Terviseorganisatsioon, 2015).

Eestis praeguse seadusandluses on käsitatud puude definitsiooni puuetega inimeste sotsiaaltoetuse seaduses (Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus, 2007) (edaspidi PISTS), mille järgi „puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoimes erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel“. Antud mõiste pole ÜRO PIÕK-i seisukohaga aga täielikult kooskõlas, kuna jääb oma olemuselt liiga kitsaks ja piiritletuks (Seletuskiri..., 2012).

ÜRO PIÕK-i järgi defineeritud mõistes on sees erinevus, mis pealtnäha võib isegi kahe silma vahele jääda, kuid sisulises mõttes on see siiski väga oluline. Nimelt konventsooni erinevus seisneb selles, et PISTS-s sõna „tõkestab“ asemel kasutatakse sõnasid „võib tõkestada“. Sõnad „võib tõkestada“ osutavad sellele, et piisab ainuüksi sellest, et erinevad takistused võivad tõkestada puuetega inimeste osalemist ühiskonnas. PISTS-s aga viitab sõna „tõkestab“ sellele,

et mingi takistus juba peaks olema ilmnunud, mis tõkestab inimestel osaleda ühiskonnaelus. (Seletuskiri..., 2012)

Sellest lähtuvalt võib öelda, et konventsiooni tähendus on laiem ning pole niivõrd piiritletud.

Eesti Puuetega Inimeste Kojas (2013) järgi on puude defineerimisel olnud aegade jooksul ka teistsuguseid käsitlusi. Puuet on defineeritud meditsiiniliselt vaatenurgast lähtuvalt, kus keskendutakse põhiliselt inimese terviseprobleemile. Eelnimetatud käsitluselt on aga üle mindud puude sotsiaalsele käsitlusele, mille kohaselt ei mõisteta puuet kui inimesest endast tulenevat terviseprobleemi vaid puue on tihedalt seotud inimese keskkonna, sotsiaalsete tõkete, uskumuste ja stereotüüpidega, mis võivad viia puuetega inimeste diskrimineerimiseni. Sotsiaalse käsitluse järgi on oluline see, et inimesed oleksid kaasatud ühiskonda ja selle tarbeks kohandatakse keskkonda, poliitikaid, suhtumisi ja hoiakuid.

Seetõttu ei piisa ainult inimese terviseolukorra hindamisest puude tuvastamisel vaid puue ilmneb alati koosmõjus: inimese tervises seisund, personaalsed faktorid, ühiskonnas osalemine ja tegutsemine (Eesti Puuetega Inimeste Koda, 2013).

1.2 Psüühilisega erivajadusega inimene Tartu erihoolekandeteenuseid osutavas asutuses

Kuna puue on väga lai mõiste, siis on oluline see kitsendada sõltuvalt asutuse sihtgrupist, kus viisin läbi antud uurimuse. Uurimuses käsitlevas Tartu erihoolekandeteenuseid osutava asutuse sihtgrupp on psüühilise erivajadusega inimesed ehk psüühikahäiretega inimesed, mis on rahvusvahelises haiguste klassifikatsioonis (Psühhiaatrikliinik, RHK-10/V. Psüühika- ja käitumishäired, 2016a) esitatud klassifikatsiooni alusel psüühika- ja käitumishäired F0-F99, mille järgi hõlmab psüühikahäirete mõiste nii psüühiliselt haigeid kui vaimse alaarenguga inimesi.

Antud erihoolekandeteenuseid osutav asutus pakub psüühikahäiretega inimestele järgnevaid teenuseid: igapäeva elu toetamise teenus, toetatud elamise teenus ja töötamise toetamise teenus. Tegevusjuhendaja käsiraamatu (Klaassen jt, 2010:14) järgi nimetatakse

erihoolekandeteenusteks Eestis psüühilise erivajadusega inimestele mõeldud teenuseid. Erihoolekandeteenuste eesmärk on inimese iseseisva toimetuleku arendamine ja tegevuste juhendamine. Teenused on ette nähtud inimestele, kes vajavad oma vaimse tervise olukorra tõttu nõustamist, juhendamist, kõrvalabi ja järelevalvet tegevusjuhendaja poolt (Sotsiaalkindlustusamet, 2016b).

Antud erihoolekandeteenuseid osutavas asutuses nimetatakse psüühikahäiretega inimesi teenuse kasutajateks ning sellist nimetust kasutan enda töös läbivalt minagi. Teenuse kasutajateks on täisealised inimesed, kes kasutavad toetavaid teenuseid, et saada iseseisvalt hakkama elamisega, töötamisega ja töö otsimisega ning vaba aja veetmisega. Antud valdkondades pakub neile toetust ja juhendamist tegevusjuhendaja. Tegevusjuhendajaks nimetatakse Sihtasutus Kutsekoja (Sihtasutus Kutsekoda, 2016) järgi erihoolekande valdkonna spetsialisti, kes pakub tuge ja juhendamist psüühilise erivajadusega inimestele igapäevatoimingutes, töövaldkonnas ja huvitegevustes, et tagada võimalikult suur iseseisvus ja elukvaliteet.

1.3 Sotsiaalne kaasatus, kogukond, osalemine

Bakalaureusetöö kesksed mõisted on kaasatus, osalemine ja kogukond.

Sotsiaalse kaasatuse põhimõtte järgi on kõik inimesed üksteisega võrdsed nii kogukonnas ja ühiskonnas. Kõiki tunnustatakse täpselt sellisena nagu inimene on ja mida ta teha suudab. Kõikidel kodanikel on õigus võrdsena olla kaasatud tegevustesse ja otsustamisse (Leppik, Medar, Narusson, Hanga, Saia, 2013). Sotsiaalse kaasatuse põhimõtte on väga oluline ÜRO PIÕK-i (Puuetega..., 2012) artikkel 3 punkt c kohaselt, et puuetega inimesed oleksid täielikult ja tõhusalt kaasatud ühiskonda.

Kogukonna mõiste on väga lai ning pole olemas rahvusvaheliselt kokkulepitud definitsiooni. Keller (2003) toob kogukonna defineerimisel välja kõige enam nimetatud sõnad: sotsiaalsed sidemed, sotsiaalne suhtlus, ühendus üksteisega, tunnustamine, sidusus, ühistegevused, jagatud väärtused, jagatud tunded, kuuluvustunne. Regan'i kohaselt on kogukond suhteliselt väike territoorium, kus inimesed elavad ja suhtlus põhineb ühekuuluvustundel ja usaldusel (Regan, 2007, Ewijk, 2010: 95 kaudu). Chanan'i (1997) sõnul on kogukonnatöö tegevus, mis toob kaasa sotsiaalseid muutusi. Chanan (1997) rõhutab, et kogukonnatöö peaks olema kollektiivne ning

osalusel põhinev, keskendudes sotsiaalsele õiglusele ja võrdsusele. Ewijk'i (2010: 96) arvates on kogukonnapõhise töö eesmärgiks edendada kogukonnaliikmete suhtlemist ja osalust. Inimestel peaks olema tunne, et nad on kaitstud, teisi liikmeid tunnustatakse ja esineb vastastikune vastutustunne. Kodanikel on osavõtlik hoiak, millega luuakse kuulumistunnet ja usaldust. Hea kogukond on see, kus tuntakse end turvaliselt, suheldakse kogukonnaliikmetega ning usaldatakse üksteist ja teenuseid.

1.3.1 Kogukonnas osalemine uurimustöös käsitleva asutuse näitel

Kogukonnatööl on palju mõjuvõimu, et aidata elanikel osaleda ühiskonnaelus. Osalemise toetamine on tegevusjuhendajate üks põhiülesannetest. Uurimuses käsitlevas erihoolekandeteenuseid osutavates asutustes pööratakse suurt tähelepanu sellele, et puuetega inimesed osaleksid erinevates tegevustes ja üritustes. Osalemine on tähtis, kuna see aitab inimestel tegevuste käigus rakendada oma tugevusi ning tutvuda uute inimestega, mis suurendab suhtlusvõrgustikku ja ka enesekindlust. Ewijk'i (2010) sõnul on oluline toetada mitteametliku osalust, et inimesed ei oleks isoleeritud ja tõrjutud teiste poolt. Ta rõhutab, et on tähtis jõuda isoleeritud inimesteni ning kutsuda neid osalema erinevates tegevustes või korraldada üritusi, et toetada inimeste osalemist ja suhtlust teiste elanikega. Asutuses, kus ma viisin läbi antud uurimust on suur rõhk päevakeskusel, kus psüühikahäirega inimesed saavad enda vaba aega veetma tulla. Igaks päevaks on olemas kindel päevaplaan, mille järgi toimuvad erinevad tegevused. Erinevate ringide raames saavad inimesed arendada enda tugevusi või õppida uusi asju – näiteks kokanduring, käeliste tegevuste ring, näitering, keeltering, sportlikud tegevused jne. Korraldatakse erinevaid väljasõite ja ekskursioone, kus saab uusi kogemusi ja uusi tutvavaid.

Ewijk'i (2010) järgi on tähtis toetada ka osalust tööturul ja haridussüsteemis, et puuetega inimesed saaksid integreeruda ühiskonda ning rakendada enda võimeid. Asutuses, kus viisin läbi uurimust on heaks näiteks eelnimetatud osalemise suurendamiseks töötamise toetamise teenus, mille raames aidatakse puuetega inimesel leida talle võimetekohane töö ning toetada tööl püsimist. Kui töö leidmine on teadmiste puudumise korral raskendatud, siis toetab tegevusjuhendaja inimest õppimisprotsessis, et ta omandaks vajalikud algteadmised. Kui inimene pole aga võimeline õppima või asuma tööle avatud tööturule, siis soodustakse töötamist asutuses olevates töörühmades, et ta omandaks vajaliku enesekindluse, kogemuse

ning harjumuse tööd teha. Töörühmad on väga mitmekesised, et pakkuda erinevaid võimalusi enda võimete rakendamiseks. Näiteks köögis saab omandada abikoka oskusi, söögitoas on võimalik õppida tundma kassasüsteemi ja teenindamise põhitõdesid ning proovida kätt nõudepesijana. Puidurühmas saab lihvida puutöö oskusi ning pesutoas õppida kasutama pesumasinaid, kalanderit ja õppida sorteerimist/triikimist. Käsitöötoas ja kunstitoas saavad rakendada enda oskusi loomingulised inimesed. Samuti saab majutuse valdkonnas õppida administraatori tööd ning puhastusteeninduses koristamise põhitõdesid. Töö on tasustatud ning tööaeg on vastavalt teenuse kasutaja võimekusele. Igal töötoal on oma tegevusjuhendaja, kes töötajaid juhendab ning koordineerib.

Hans van Ewijk (2010) toob välja ka osalemise vabatahtlikus töös ja kodanikuühiskonnas. Tema sõnul on vabatahtliku töö suurenemine ja aktiivse kodanikuühiskonna tekkimine väga produktiivne riigi jaoks, kuna see säästab kulusid. Sotsiaaltöötajad peaksid toetama vabatahtlikke osaluse toetamisel ja nende tegevuse soodustamisel. Ka minu töö seisukohast on see väga oluline, kuna Jean Pierre Wilken'i (2016) järgi on üks võimalik suund osalusriigile üleminek, mis juhidub kodanikuühiskonna ideest, mis tähendab, et kogukonnaliikmed peaksid rohkem rõhku panema üksteise abistamisele ning vähem panustama professionaalsele hoolekandele.

Hans van Ewijk'i (2010) kohaselt on tähtis ka toetada puuetega inimeste demokraatlikku osalemist kogukonna otsustusprotsessides, nagu näiteks valmistel või kogukonna arenguid puudutavates küsimustes ning eellkõige neid endid puudutavates küsimustes. Osalemine poliitilises ja avalikus elus on oluline ka ÜRO PIÕK-i (Puuetega..., 2012) artikkel 29 kohaselt, et puuetega inimesed saaksid teistega võrdsel alustel osaleda täielikult poliitilises ja avalikus elus ja neil on õigus ning võimalus valida ja olla valitud.

1.4 ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon

Kuigi meil on olemas inimõigused ja kehtivad erinevad seadused, mis kaitsevad puuetega inimeste huve, siis vaatamata erinevatele sellealastele dokumentidele ja algatustele esineb siiski takistusi puuetega inimestel, et osaleda ühiskonnaelus teistega võrdselt ning nende inimõigusi rikutakse jätkuvalt (Puuetega..., 2012). Sellest lähtuvalt ongi Ühinenud Rahvaste

Organisatsioon vastu võtnud puuetega inimeste õiguste konventsiooni (2012), mille ülesandeks on võtta kokku kõik puuetega inimesi puudutavad õigused, et neid edendada, kaitsta ja tagada kõigi õiguste ja põhivabaduste võrde teostamine.

Puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimise seaduse (2012) järgi võeti konventsioon vastu 2006. aastal 13. detsembril. Eesti Vabariik kirjutas alla 2007. aastal 25. septembril.

Riigikogu ratifitseeris konventsiooni 30. mai 2012. aasta (Eesti Puuetega Inimeste Koda, 2013).

Konventsioon (Puuetega..., 2012) rõhub sellele, et kõigil inimestel on võrdsed ja võõrandamatud õigused, mis on kooskõlas inimõigustega. Kõik inimõigused ja põhivabadused on universaalsed ja laienevad kõikidele kodanikele võrdselt, ilma kedagi diskrimineerimata.

Konventsiooni ülesanne ei ole uute õiguste loomine vaid kõikide õiguste koondamine ühte konventsiooni (Eesti Puuetega Inimeste Koda, 2013). Oluline on nende õiguste kaitsmine ja edendamine, et tagada kõikidele inimestele võrdsed võimalused (Puuetega..., 2012).

Konventsioonis on palju artikleid, mis puudutavad puuetega inimeste õigusi, nende kaitsmist ja tagamist. Siinkohal puudutan vaid valdkondi, mis on eelkõige seotud minu bakalaureusetöö eesmärgiga, uurimusküsimustega ja RAAK projekti raames koostatud juhistega (Knevel, 2013).

ÜRO PIÕK-i põhjal on välja töötatud juhised (Knevel, 2013), mida kasutan enda uurimuse läbiviimiseks. Juhised kirjeldatud punktid jagunevad 3 valdkonda. Esimese valdkonna moodustavad isiku endaga seotud aspektid, mille alla kuulub inimese keskendumine enda võimetele ja tugevuste rakendamine eesmärgi saavutamisel. Samuti hõlmab see vastutuse võtmist enda vajaduste eest. Üks konventsiooni (Puuetega..., 2012) põhimõtetest artikkel 3 printsiip c järgi on ühiskonnas täielik ja tõhus osalemine ning kaasatus. Kui inimene teab enda tugevusi ja oskab neid kasutada enda eesmärkide saavutamisel, näiteks läbi töötamise, siis see on üks suur samm edasimineku suunas. Oluline on, et ka tegevusjuhendajad aitaksid kaasa puuetega inimestel nende tugevuste väljaselgitamisel ja nende rakendamisel. Väga tähtis on ka see, et inimesed ise tegeleksid enda vajaduste rahuldamisega. Tegevusjuhendaja ei peaks tegema isiku eest asju ära vaid eelkõige juhendab ja suunab vajadusel. See aitab inimesel

suurendada enesekindlust ning ta muutub iseseisvamaks. Ka artikkel 26 (Puuetega..., 2012) toob välja, et tähtis on võimaldada puuetega inimestel saavutada ja säilitada maksimaalne iseseisvus ning võimaldada täielikku kutsealast võimekust ja kaasatust kõigis eluvaldkondades.

Teise valdkonna moodustavad osalemine pere ja kogukonna elus, mille märksõnaks on sotsiaalne kaasatus. Siia alla kuulub osalemine pereelus, sõpruskonna tegevustest või erinevates organisatsiooni tegevustes. Konventsiooni (Puuetega..., 2012) preambuli x järgi on perel oluline roll, sest pereliikmed saavad aidata puuetega inimestel enda õiguste eest seista ning õigusi teostada. Sotsiaalse võrgustiku suurendamiseks on oluline olla kaasatud erinevatesse puhke- ja virgestustegevustesse, mida pakub ka käesolevas uurimuses olev erihoolekandeteenuseid osutav asutus. Seda väärtust peab oluliseks ka konventsiooni (Puuetega..., 2012) artikkel 30 punkt 5, et puuetega inimestele pakutaks erinevaid spordi- ja virgestustegevusi ning julgustada nendes osalemist. Ühiskonda kaasamine ja osalemise soodustamine on ka konventsiooni (Puuetega..., 2012) artikkel 3 järgi üks üldpõhimõtetest. Üheks kogukonnas kaasamise võimaluseks on osaleda poliitilises ja avalikus elus (Puuetega..., 2012). Nagu teistel kodanikel on ka puuetega inimestel artikkel 29 (Puuetega..., 2012) järgi samaväärne õigus mõjutada ja rääkida kaasa sotsiaalpoliitika ja valitsuse poliitika kujunemises. Seetõttu on oluline seda teemat puudutada töötades puuetega inimestega. Oma töös käsitlen ma ka seda, kas ja kuidas on inimesed teadlikud asutuse poliitika mõjutamisest. Ühiskonda kaasamise seisukohalt läheb siia teema alla ka juurdepääsetavus, mis kuulub samuti konventsiooni (Puuetega..., 2012) artikkel 3 üldpõhimõtete hulka. Puuetega inimestel on õigus saada infot enda õiguste, informatsiooni, võimaluste ja teenuste kohta (Puuetega..., 2012). Samuti tuleb tagada ligipääs internetile, et sealt hankida vajalikku informatsiooni. On tähtis, et puuetega inimestel oleksid tagatud artikkel 21 (Puuetega..., 2012) järgi õigus sõna- ning arvamusevabadusele ja et nad saaksid enda hääle anda ühiskonna otsustusprotsessides ja et nad tunneksid, et nende hääl on sama oluline kui teiste kodanike oma. See kõik suurendab võrdsust ja mittediskrimineerimist.

Kolmanda valdkonna moodustavad õiguste valdkond mis on artikkel 1 järgi konventsiooni (Puuetega..., 2012) peamine eesmärk, et edendada, kaitsta ja tagada puuetega inimeste seas inimõiguste ja põhivabaduste täielik ja võrdne rakendamine.

1.5 Inimõigused

ÜRO PIÕK-i (Puuetega..., 2012) eesmärgiks on edendada, kaitsta ja tagada kõigi puuetega inimeste inimõiguste ja põhivabaduste võrdne teostamine, seetõttu on ka inimõiguste käsitlemine minu töö seisukohast väga olulise tähtsusega.

Kari Käsperi (Käsper, 2014) järgi on inimõigustel põhineva lähenemise kohaselt puue ühiskonna probleem mitte inimese. Kari sõnul takistab puudega inimesele osalemist ühiskonnas ühiskonnakorraldus ning muutma peab ühiskonda, et puuetega inimesed saaksid teistega võrdsetel alustel osaleda kogukonnas. Tema sõnul on äärmiselt tähtis, et puuetega inimesed oleksid oma õigustest teadlikud ning oleksid valmis ka ise enda õigusi taga nõudma. Inimõiguste ja konventsiooni põhimõtete tutvustamine on minu töö seisukohalt väga oluline, et inimesed teadvustaksid oma õigusi ja oleksid kursis enda õiguste eest seismise võimalustest.

1.5.1 Käesoleva töö seisukohalt olulised inimõigused

Minu töö teema seisukohast on üheks olulisemaks artikkel 26 ÜRO PIÕK-s. Inimõiguste Instituudi kohaselt (2007) käsitleb art 26 puuetega inimeste integreerumist ühiskonda läbi iseseisvuse tagamise, tööalase integratsiooni ning osalemise ühiskonnaelus. Võrdse kohtlemise seaduse (2009) eesmärgiks on kaitsta inimesi diskrimineerimise eest puude alusel. Eesti Vabariigi põhiseaduse (1992) § 28 kohaselt on igaühel õigus tervise kaitsele ning kõigil kodanikel on õigus riigi abile töövõimetuse korral.

1.6 Kodanikuks olemisel põhinev käsitlus

Oliver, Sapey ja Thomas (2012) käsitlevad kodanikuks olemisel põhinevat käsitlust, mis põhineb inimõigustel. Selle käsitluse järgi on kõik kodanikud võrdsed, sõltumata soost, rahvusest, nahavärvist, seksuaalsest orientatsioonist, terviseolukorrast, usulisest veendumustest jne. Kõik kodanikud omavad samasuguseid õigusi ja kohustusi.

Kodanikuks olemisel põhinev mudel (Oliver jt, 2012) lähtub sellest, et inimesi, kellel on määratud puue tuleb kohelda kui täieõiguslikke kodanikke, sõltumata nende terviseolukorrast. Puuetega inimesed on sama moodi riigi kodanikud nagu kõik teised inimesed. Seetõttu kehtivad

kõigile võrdselt samad õigused. Puuetega inimesed on samasugused inimesed nagu kõik teised kodanikud. Ka nemad käivad poes ja tarbivad erinevaid tarbekaupu ja teenuseid, mille abil saab luua erinevaid töökohti jne. Seetõttu oleme me kõik väärtuslikud tarbijad, olenemata sellest, kas meil esineb terviseprobleem või mitte. Samuti omavad kõik kodanikud sõna- ja hääleõigust. Nii käivad ka puuetega inimesed hääletamas ja saavad anda enda panuse poliitika kujundamisse. Nende hääl ei ole vähemtähtis vaid omab täpselt sama suurt osakaalu. Puuetega inimesed on samuti aktiivsed kodanikud, mis puudutab õiguseid ja vastutust. (Oliver jt, 2012)

Kodanikuks olemisel põhinev käsitlus on minu töö seisukohast väga oluline, sest see põhineb inimõigustel ning puuetega inimeste õiguste kaitsmine on ÜRO PIÕK-i (Puuetega..., 2012) kohaselt peaesmärk. On tähtis, et minu töös käsitletav erihoolekandeteenuseid pakkuva asutuse tegevusjuhendajad lähtuksid enda töös inimõiguste ja konventsiooni põhimõtetest ning tutvustaksid neid ka teenuse kasutajatele. Kodanikuks olemisel põhinev käsitlus on ka oluline osalusriigi põhimõtte kohaselt, et puuetega inimesed osaleksid rohkem ühiskonnaelus ning võtaksid osa ka otsustusprotsessidest nagu näiteks poliitilisel tasandil hääletamas käimine.

1.7 Arengud sotsiaalvaldkonnas ja erihoolekandes

Jean Pierre Wilken jt (2015) järgi on käesoleval ajal suund Eesti hoolekandes deinstitutionaliseerumise poole. Pikka aega on erihoolekandeteenused olnud institutsiooni põhised. Wilken'i jt (2015) järgi on sotsiaaltöö spetsialistid keskendunud siiani inimeste puudustele/vajakajäämistele, kui peaks hoopis rõhku panema taastumisele ja kogukonnas osalemisele. ÜRO PIÕK-i järgi on olulisteks väärtusteks kogukonnatöö ja kogukonnapõhine hoolekanne ning üksteise eest hoolitsemine. Wilken jt (2015) arvavad, et järgnevatel aastatel jooksul võib eeldada seda, et ressursside piiratuse tõttu oodatakse kogukondadelt üha suuremat vastutust ning vabatahtliku töö osatähtsus kasvab. Sotsiaaltöö spetsialistid peavad rohkem hakkama töötama selle nimel, et inimesed oleksid rohkem seotud kogukonnaga ning arendama vastastikuse abi vorme. See eeldab seda, et nii spetsialistid kui kogukonna liikmed peavad ühiselt tegutsema selle nimel ning muutma enda mõtlemist, mis on hetkel suuresti mõjutatud institutsioonipõhistest arusaamadest (Wilken jt, 2015). Minu töö seisukohast ja ÜRO PIÕK-i kohaselt on oluline, et tegevusjuhendajad toetaksid puuetega inimesi deinstitutionaliseerumise

protsessis, kuna konventsiooni (Puuetega..., 2012) järgi on tähtis toetada inimese iseisvumist ja kaasamist kogukonda. Ka käesolevas uurimuses käsitletav erihoolekandteenuseid osutav asutus pakub toetatud elamise teenust, mis järgib deinstitutionaliseerumise põhimõtteid, et inimene saaks elada iseseisvalt korterites, mis on väljaspool haiglat või hooldusasutus ja et eluase asuks kogukonna keskel, et soodustada suhtlemist kogukonnaliikmetega ja üheskoos elamist.

Jean Pierre Wilken (2016) arvab, et üks hoolekande võimalik suund on heaoluriigi üleminek osalusriigiks, mis juhindub kodanikuühiskonna ideest. See tähendab seda, et professionaalne abi ei ole enam iseenesestmõistetav. Suund on selle poole, et ühiskonna liikmed hoolitseksid iseenda eest ja samas aitaksid ka teisi. Professionaalne hoolekanne tuleb appi ainult siis, kui inimesed ise ei tule enam enda probleemidega toime ning kui ka vastastikune abi sotsiaalse võrgustiku poolt pole piisav. See uus suund võib aidata sotsiaaltöö spetsialistidel vabaneda vanadest hoiakutest ja praktikatest, mis põhinevad inimese *eest hoolitsemise*, mitte *üheskoos hoolitsemise* ideel. Sotsiaaltöö spetsialist, kes lähtub inimese eest hoolitsemise ideest peab oma ülesandeks probleemide lahendamist oma teadmiste ja tugevuse abil. Üheskoos hoolitsemine tähendab toetuse pakkumist inimestele ja kogukondadele selleks, et nad jõuaksid ise lahendusteni ja kasutaksid enda tugevusi (Wilken, 2016). Ka ÜRO PIÕK-i (Puuetega..., 2012) järgi on oluline suurendada vastastiku abi toetamise vorme ning läbi puuetega inimeste osalemise edendamise suureneb ka kuuluvustunne ühiskonna liikmete vahel, mis toob kaasa olulisi edusamme ühiskonnas, inimlikus ja sotsiaalses arengus. On tähtis, et tegevusjuhendajad lähtuksid samuti osaluriigi põhimõtetest ja toetaksid kogukonnaliikmeid, puuetega inimesi ning nende pereliikmeid, et nad toetaksid ja abistaksid üksteist võimalikult palju.

1.8 Ülevaade kogukonda kaasatusest Eestis

Kuna käesoleval hetkel on hoolekande suund deinstitutionaliseerimisel, kodanikuühiskonna ideele üleminekul ning kogukonnatöö arendamisele suunatud tegvustel, siis oleks siinkohal hea kaardistada Eestis valitsev hetkeolukord seoses kogukonda kaasatusega.

1.8.1 Kogukonda elama asumist toetavate teenuste korraldus ja kättesaadavus

Kogukonda elama asumist toetavad mitmed teenused nagu näiteks toetatud elamise teenus, mida pakuvad erihoolekandeteenuseid osutavad asutused ning kohaliku omavalitsuse poolt pakutavad sotsiaalteenused. Kuid alati pole antud teenused piisavalt kättesaadavad ja kvaliteetsed.

Riigikontrolli aruande (Riigikontroll, 2008) järgi ei saa kõik psüühiliste erivajadustega inimesed vajadusel hoolekandeteenuseid. Neid inimesi, kes vajaksid abi teenuste näol on palju rohkem kui pakutavaid riiklikke teenuseid. Selline olukord on viinud selleni, et teenuste järjekorrad on veninud väga pikaks ning võib juhtuda nii, et inimesed ei saa enda vajadustest lähtuvaid teenuseid, nagu näiteks toetatud elamise teenust, mis suurendaks palju inimese iseseisvat toimetulekut.

Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuringus (Saar Poll..., 2009) selgus, et 54% teenusesaajatest tunnistab, et rehabilitatsiooniteenus pole olnud piisavalt kättesaadav. Inimesed kaebasid pikkade ootejärjekordade üle ja et teenuseid on saadud oodatust vähem või harvem.

Uuringu järgi (Saar Poll..., 2009) toovad 30% teenusekasutajatest teenuste mittesaamise põhjuseks välja infopuuduse või et puudega isik pole tulnud selle peale, et võiks teenust taotleda. 19% tunnistab, et rahalised raskused ei ole lasknud seda teekonda ette võtta. 13% väidab, et kohalik omavalitsus ei ole vajalikke teenuseid võimaldanud. Tervelt 62% inimestest tunnistasid, et teenuste saamiseks vajaminev asjaajamine on nende jaoks keeruline. 66% isikutel esinevad psühholoogilised takistused, et teenuseid taotleda.

Toetudes eelnevalt mainitud uuringutele ja riigikontrolli aruandele, on selge, et olukord peab paranema ning on oluline liikuda deinstitutionaliseerimise poole ning võtta omaks kogukonnapõhine lähenemine. Vaimse tervise teenuste kaardistamise ja vajaduste analüüsist (2012) tuli välja, et on oluline parandada erihoolekandesüsteemi kvaliteeti ja kättesaadavust. Sellest lähtuvalt töötati välja erihoolekande arengukava aastateks 2014-2020 (Sotsiaalministeerium, 2014), et tagada puuetega inimestele võrdsed võimalused eneseteostuseks, suurendada erihoolekandeteenuste kvaliteeti ning järgida deinstitutionaliseerimise põhimõtteid. On oluline, et lõpetataks inimeste isoleerimine

institutsionaalsetesse asutustesse ja luuakse rohkem kogukonnapõhisemaid teenusteüksusi, nt toetatud elamine (Sotsiaalhoolekande seadus, 2016 §94), eluruumi tagamine (Sotsiaalhoolekande seadus, 2016 §42), et puuetega inimesed oleksid rohkem kogukonnaga seotud ja et ühiskonna liikmed harjuksid elama ja töötama koos erivajadustega inimestega, mis vähendab tõrjutust ja diskrimineerimist. Euroopa eksperdigrupp (European..., 2012) töötas välja rahvusvahelised juhised, kuidas deinstitutionaliseerimise protsess võiks kõige efektiivsemalt rakenduda ning jõuti järeldusele, et deinstitutionaliseerimine suurendab iseseisvust, isiklikku arengut ja parandab suhtlemisoskust. Erihoolekandeaasutuse reorganiseerimisega (Erihoolekandeaasutuste reorganiseerimine, 2015) kavandatakse aastatel 2014-2023 eraldada toetusi eesmärgiga, et reorganiseerida üle 30-kohalised teenusekohad, et ehitada uusi kogukonnapõhiseid teenusekohtade taristuid, mille tulemusena luuakse 1400 kvaliteetset erihoolekande teenuskohta.

1.8.2 Kogukonnas elamise ja töötamise aspektid

Puuetega inimestel on raske kogukonda integreeruda, kuna esineb palju diskrimineerimist ja sihtgrupi õigustega ei arvestata piisavalt. Rahvusvahelises koostöös läbiviidud projekti RAAK (Wilken, 2014) põhiohk oli puuetega inimeste kogukonnapõhisel toetamisel, tuginedes ÜRO PIÕK-i põhimõtetele. Projekti raames koostati juhendmaterjalid (vt lisa 1) tugiisikutele ja inimestele, kellel on psüühikahäire, eesmärgiga vaimse tervise teenuseid kasutatavate inimeste teadlikkust kodanikuõiguste kasutamisest ning toetada nende osalemist kogukonnas (Leppik jt, 2013). Juhendmaterjalid on tõlgitud ka eesti keelde. Antud projekt on väga olulise tähtsusega, kuna see aitab puuetega inimestel tähelepanu pöörata nende õigustele ja annab neile teadmise, et nad on teistega võrdsed kodanikud kogukonnas ja ühiskonnas ning neil on õigus olla kaasatud kõikidesse tegevustesse ja otsustusprotsessidesse. Neil on teiste inimestega samaväärsed õigused, et elada kogukonnas ning olla tööga hõivatud, et seeläbi olla ühiskonda kaasatud. (Leppik jt, 2013)

2016. aastast käivitus Eestis töövõimereform, mille põhivastutajaks ja teenuste koordineerijaks on Eesti Töötukassa. Töötukassa (Eesti Töötukassa, 2016a) järgi on uue töövõime toetamise süsteemi eesmärgiks muuta suhtumist vähenenud töövõimega inimestesse ning aidata neil tööd leida ja hoida. Reform näitab suurt edasiminekut puuetega inimeste kaasamisest ühiskonda läbi töötamise soodustamise. Sild (2016) toob oma lõputöö uurimuses esile, et tööandjad pole

hetkeseisuga piisavalt teadlikud vähenenud töövõimega isikute eripäradest ning seetõttu on tööandjate valmisolek nende inimeste palkamiseks madal. Peamiste takistustena on välja toodud rahaliste soodustuste puudumine, halb ligipääsetavus, töökohtade mittevastavus tööohutusnõuetele ja infopuudus vähenenud töövõimetega inimeste kohta (Sild, 2016). Neid viimati nimetatud takistusi asubki töötukassa kõrvaldama. Näiteks töötukassa (Eesti Töötukassa, 2016b) korraldab tööandjatele nõustamispäevi, kus räägitakse, millega tuleb arvestada, kui palgata tööle puudega inimene.

Töövõimereformi rakendumist toetavad meetmed „Tööturul osalemist toetavad hoolekandeteenused“ (2016) ja „Töövõime toetamise skeemi loomine ja juurutamine“ (Töövõime süsteemi toetavad tegevused, 2014), mis aitavad puuetega inimestel tööturule siseneda ning seeläbi parandada enda toimetulekut ning kogukonda kaasatust. Samuti pakub Sotsiaalkindlustusamet (Sotsiaalkindlustusamet..., 2016a) pikaajalist kaitstud töö teenust, mis on mõeldud puuetega inimestele, kes ei suuda avatud tööturul tööle asuda. Seetõttu pakutakse neile võimalust töötada kaitstud ja neile kohandatud keskkonnas.

Kogukonnas elamist ning töötamist soodustavad ja toetavad ka tegevusjuhendajad erihoolekandeteenuste raames. Igapäevaelu toetamise teenus (Sotsiaalhoolekande seadus §87, 2016) aitab inimesel iseseisvalt toime tulla ning arendada igapäevaelu toimetulekuoskusi. Isik, keda suunatakse eelpool nimetatud teenusele saab võimaluse külastada päevakeskust, kus toimuvad erinevad tegevused, ringid ja üritused, mis arendavad inimese igapäevaoskusi, suhtlemisioskust ning aitavad lõimuda kogukonda. Toetatud elamise teenus (Sotsiaalhoolekande seadus §94, 2016) aitab inimesel võimalikult iseseisvalt toime tulla iseseisvalt elades. Juhendaja toetab inimese toimetulekut ja integratsiooni, koos juhendamisega majapidamises ja igapäevaelu korraldamises. Töötamise toetamise teenus (Sotsiaalhoolekande seadus §91, 2016) toetab inimese iseseisvat toimetulekut ning aitab parandada elukvaliteeti isikule võimetele vastava töö otsimise protsessis ja töötamise ajal. Nende teenuste raames on tegevusjuhendajal oluline roll inimese elus. Juhendaja ülesandeks on aidata, toetada, motiveerida ja juhendada inimest, et ta tuleks võimalikult iseseisvalt toime igapäevatoimingutega, iseseisvalt elades ja töötades/tööd otsides. Oluline on arendada inimese võimeid ning integreeruda ta kogukonda.

On oluline tutvustada ÜRO PIÕK-i põhimõtteid tegevusjuhendajatele, et nad oleksid kursis puuetega inimeste õigustega ning kogukonnapõhise tööga ja annaksid ka enda panuse, et soodustada kogukonnas osalemist ning arendaksid kodanikuühiskonna ideed. On tähtis, et juhendajad pakuksid toetust nii inimesele kui teda ümbritsevatele kogukonnaliikmetele, et soodustada vastastikku abistamist ja ühtsustunnet. Juhised on kasulikud ka seetõttu, et võib olla aitavad need käsitleda teemasid, mis muidu nii lihtsalt päevakorraile ei tuleks ning tänu nendele küsimustele saavad ka teenuse kasutajad rohkem infot enda õiguste kohta, mis on kirjas konventsioonis.

1.8.3 Ühiskonna hoiakud ja kogukonnas osalemise erinevad aspektid (inimõigused)

Antud peatükis tahan näidata, millised on olnud ühiskonna hoiakud puuetega inimeste suhtes ja seda eelkõige psüühikahäiretega inimeste suhtes ning miks on oluline minna üle kogukonnapõhisele tööle ja deinstitutionaliseerumisele järgides inimõigusi.

Puudega inimesi on ühiskonnas palju diskrimineeritud ning nende õigusi rikutud. Kari Käsperi (Käsper, 2014) järgi on puue ühiskonna arvates indiviidi probleem ning kui ühiskond ei suuda inimest „terveks“ ravida või abivahendite abil „normaalseks“ muuta, siis ei saagi see individ täisväärtuslikult ühiskonnas osaleda. Et ära hoida puuetega inimeste diskrimineerimist peab tutvustama neile inimestele inimõigusi ja toetama neid õiguste eest seismisel.

Dokument „Inimõigused Balti riikide vaimse tervise poliitikas“ (Inimõigused..., 2003) näitas, et vaimse tervise häiretega inimesed, kes on suletud psühhiaatriaiglatesse või hooldekodudesse, on tihti jäetud ilma õigusest privaatsusele, näiteks läbi selle, et jälgitakse inimeste kirjavahetust. Inimestelt ei tohi ka ära võtta vabadust, aga ometi rikutakse seda õigust, sest vaimse tervise poliitika mõjutajad ja asutuse töötajad ei usu, et inimesed on võimelised institutsionaliseerimise osas otsuseid tegema. Samuti ei paku haiglad ja sotsiaalhoolekandekodud inimestele sobivat stimulatsiooni iseseisvaks toimetulekuks, mille tagajärjel halvenevad isiku sotsiaalsed ja muud oskused. Institutsioonidesse sulgunud inimestel pole tihti võimalik oma arengut teostada tänu isolatsioonile asutustes, kus on ebapiisavad hariduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised ressursid. Inimesi koheldakse kui asutuse hoolealuseid, mitte kui indiviide, kellel on õigus teenustele, mis arendavad iseseisvust ja kogukondlikku osalust. Poliitika, mis eraldab ja isoleerib vaimse tervise häiretega inimesi on diskrimineeriv.

Seetõttu on eriti oluline deinstitutionaliseerumisele üleminek ning kaasata inimesi kogukonda, et vältida diskrimineerimist ja inimõiguste rikkumist.

1.9 Järelevalve

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni (2012) järgi peavad riigid looma ühe või mitu üksust, kes tegelevad konventsiooni rakendamise, edendamise, kaitsemise ja järelevalvega.

Järelevalveprotsessi peavad olema kaasatud ka puuetega inimesed ja nende esindusorganisatsioonid, et nad saaksid nendes küsimustes täiel määral osaleda.

Eestis on konventsiooni rakendamise eest põhivastutajaks määratud Sotsiaalministeerium (SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, 2013).

2012. aasta märtsis allkirjastasid Vabariigi Valitsus ja puudega inimeste esindusorganisatsioonid koostööpõhimõtete memorandumi (2012), mille kohaselt hakatakse edendada puuetega inimeste integratsiooni kõikides valdkondades ja täielikul osalemisel ühiskonnaelus. Lepiti kokku, et õigusaktide väljatöötamisel kaasatakse puudega inimesi esindusorganisatsioonide kaudu, et ka nemad saaksid kaasa rääkida ja osaleda otsustusprotsessides.

Perioodil 01.06.2012-31.12.2012 loodi projekt „ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamise edendamiseks, kaitsmiseks ja järelevalveks sõltumatu mehhanismi loomise ettevalmistamine ja selle toimimise tagamine“ (Eesti Puuetega Inimeste Koda MTÜ), mille eesmärgiks oli luua järelevalvemehhanism, mis aitab kaasa konventsiooni rakendamisele ning parandab ühiskonna teadlikkust puuetega inimeste õigustest.

SA Eesti Inimõiguste Keskuse (2012) järgi asuti 2012. aasta novembris Sotsiaalministeeriumi algatusel välja töötama puuetega inimeste õiguste kaitse riiklikku arengukava aastateks 2014-2020. Strateegia väljatöötamisel pandi paika prioriteetsed tegevussuunad, mille käigus keskenduti puudega inimeste õiguste tagamisele ja nende toimetuleku parandamisele. Samuti oli oluliseks teemaks puuetega inimeste sotsiaalne kaasatus ja ühiskonnaelus osalemine, juurdepääsetavuse valdkond, haridus, tööelu jne.

Perioodil 13.12.2013–30.04.2014 viidi ellu „ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamise sõltumatu järelevalve, edendamise ja kaitse mehhanismi loomise ning selle töö koordineerimise“ (SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, 2016a) projekt, mis töötati välja koostöös Praxise ja Eesti Inimõiguste Keskusega. Projekti eesmärgiks oli luua mehhanism, mis teostab järelevalvet konventsiooni täitmise eest ning edendab ja kaitseb puuetega inimeste õigusi.

Praxise (SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, 2016b) järgi koosneb sõltumatu järelvalve, edendamise ja kaitse komitee puuetega inimeste esindusorganisatsioonist, ekspertorganisatsioonidest ja füüsilistest isikutest, kes panustavad järelvalvesse ja kaitse funktsioonide täitmisse. Komitee ülesanneteks on ettepanekute tegemine Vabariigi Valitsusele, et lahendada puuetega inimeste õigustega seonduvaid probleeme. Samuti hoolitseb komitee selle eest, et tõsta inimeste teadlikkust puuetega inimeste õigustest, korraldades selle tarbeks koolitusi ja teabepäevi.

Eesti Vabariik esitas 2015 aasta lõpus ÜRO-le aruande (Eesti Vabariik, 2015) puuetega inimeste õiguste konventsiooni täitmise kohta, kus kirjeldatakse, millised meetmed on Eestis kasutusele võetud, et viia ellu konventsiooni poolt kindlaks määratud kohustused.

1.10 Probleemipüstitus

Jean Pierre Wilken'i (2016b) sõnul viib ÜRO PIÕK puude mõistmise uuele tasemele, tähistades paradigma nihkumist meditsiiniliselt käsitluselt sotsiaalse puudemudeli poole, mis aitab saavutada sotsiaalselt kaasavat ühiskonda. Konventsiooni kohaselt on oluline juurutada ühiskonnas põhilised inimõigused ja sotsiaalse kaasatuse põhimõte. Siiski ei saa konventsioon üksi tagada seda, et ühiskond aktsepteerib puudega inimesi võrdsete kodanikena. Wilken'i (Wilken, 2016b) arvates ei saa eeldada seda, et puudega inimesed ise oleksid kursis konventsiooni pakutavate võimalustega ja samuti ei saa tagada, et kõik sotsiaaltöötajad järgivad oma töös inimõigusi. Need teemad vajavad eraldi tähelepanu.

Sotsiaaltöötajad peaksid enda töös lähtuma inimõigustest, ÜRO PIÕK-st ja Euroopa puuetega inimeste strateegiast. Wilkeni (2016b) järgi peaksid sotsiaaltöötajad inimesi nendes

valdkondades toetama – esitlema konventsiooni põhimõtteid ja tegema koostööd nii puudega inimestega kui ka terve kogukonnaga. Spetsialistid peaksid tutvustama teenuse kasutajatele nende õigusi ning aitama neil osaleda ühiskonnas kaaskodanikena.

Läbiviidud teadus-arendustegevuse projekt „Kogukonnatoetus erivajadustega inimestele“ (RAAK) näitas, et Eestis, Ungaris ja Hollandis valitseb endiselt tohutu lõhe konventsiooni ideaalide ja tegelikkuse vahel (Wilken jt 2014). Uuringu järgi pole antud riikides veel saavutatud selline olukord, kus kõik puuetega inimesed osaleksid võrdselt eluaseme, töö ja vaba aja veetmisega seotud valdkondades. Antud sihtgrupil puuduvad selleks tarbeks vajalikud rahalised vahendid ning esineb jätkuvalt ka stigmatiseerimist ja enesestigmatiseerimist. Sotsiaalne tõrjutus soodustab ebavõrdsust ning puuetega inimestel on selle tõttu raskem oma toimetulekut parandada ja ühiskonnas võrdselt osaleda. Pahatihti on tõkkeks bürokratilised protseduurid ja teenuste puudumine, kuid ligipääsu teenustele on võimalik parandada. Uuring näitas, et paljud sotsiaaltöötajad ei vaata inimesi kui indiviide, kel on kodaniku- ja inimõigused vaid pigem kui inimesi, kes on hoolekande subjektid ja vajavad abi. Wilken (2016b) tõdeb, et sotsiaalvaldkonna spetsialistid peaksid palju rohkem toetama ja juhendama oma klientide osalust ühiskonnas ning julgustama neil võtta erinevaid rolle ühiskonna liikmetena.

Tartu erihoolekandeteenuseid pakkuv asutuses olid küll töötajad teadlikud ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioonist, kuna antud teemat on käsitletud ja konventsioon ise on infostendidel olemas, kuid oluline küsimus minu jaoks oli see, et kas ka klienditöös rakendatakse konventsiooni põhimõtteid. Konventsiooni (2012) ratifitseerides on Eesti riik võtnud endale kohustuse ja lubanud seeläbi puuetega inimestele, et nende olukorda hakatakse järjepidevalt parandama läbi erinevate meetmete - hakatakse looma vajalikke teenuseid, täiendatakse seadusi, takistatakse diskrimineerimist ning tagatakse, et puudega inimesed oleksid kaasatud kõikidesse küsimustesse, mis puudutavat nende toimetulekut ja eluolu (Eesti Puuetega Inimeste Koda, 2013).

Teadus-arendustegevuse projektist tuli siiski välja, et kahjuks olukord võiks palju parem olla ja palju saavad ära teha just sotsiaaltöötajad ise, tutvustades konventsiooni põhimõtteid puuetega inimestele ja järgides inimõigusi. Eelnevalt kirjeldatud aspektidest tulenevalt on minu uurimuse eesmärgiks teada saada, kuidas tegevusjuhendajad suunavad inimesi kasutama ÜRO PIÕK-i

juhistes kirjeldatud õiguseid igapäevases elus ja kuidas inimesed rakendavad oma õiguseid igapäevaelus.

Töö eesmärgist püstitan 3 uurimisküsimust:

- Kuidas tegevusjuhendajad toetavad inimest tema eesmärkide saavutamisel ja otsuste tegemisel?
- Kuidas tegevusjuhendajad toetavad inimese osalemist pere ja kogukonna elus?
- Kuidas tegevusjuhendajad toetavad inimest oma õiguste ees seismisel sotsiaalsüsteemis ja kogukonnas?

2. METOODIKA

Käesolevas uurimustöös on tähelepanu keskmes Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste õiguste konventsiooni põhimõtete tutvustamine ja rakendamise praktika klienditöös, just psüühikahäiretega inimestega töötades. See on oluline, sest Eesti riik on konventsiooni (2012) ratifitseerides võtnud endale kohustuse, et tagada konventsioonis tunnustatud õiguste rakendamine ja edendada spetsialistide teadlikkust ning väljaõpet konventsiooni õiguste valdkonnas, et tutvustada õigusi teenuse kasutajatele ja neid kogukonnas rakendada.

Uurimuse läbiviimiseks osutus kõige sobivamaks kvalitatiivne uurimisviis, kuna minu töös aitab see kirjeldada sotsiaalset maailma inimeste subjektiivsete hinnangute ja tõlgenduste kaudu. Flick'i (Flick, 2011) järgi tugineb kvalitatiivne uurimus uurimuses osalejate igapäevaelusündmustele ja uuritavate teadmistel ning kogemustel, mis aitab seeläbi luua uusi teadmisi.

2.1 Andmekogumismeetod

Andmekogumismeetodeid oli 3: intervjuu tegevusjuhendajatega, struktureeritud juhend „praktikule suunatud küsimused“ (lisa 1) ja struktureeritud juhend „inimesele suunatud küsimused“ (lisa 2).

Struktureeritud juhendid (Knevel, 2013) on koostatud projekti „Kogukonnatoetus erivajadustega inimestele“ raames, mis viidi läbi aastatel 2012-2014. Juhendid põhinevad ÜRO PIÕK-i põhimõtetel ja need on koostatud eelnimetatud projekti (Leppik jt, 2013) tarbeks, et välja selgitada puuetega inimeste sotsiaalset kaasatust ja kogukonnas osalemist soodustavad ja piiravad tegurid ning nendega töötavate spetsialistide töömeetodid. Kasutasin samu juhendeid enda uurimuse läbiviimiseks, et teada saada, kuidas tegevusjuhendajad suunavad inimesi kasutama ÜRO PIÕK-i juhistes kirjeldatud õiguseid igapäevases elus ja kuidas inimesed rakendavad oma õiguseid igapäevaelus.

Mõlemad juhendid edastasin tegevusjuhendajatele, et nad need ettenähtud perioodil ära täidaksid ja mulle edastaksid. Juhendid sisaldasid kahte küsimustikku, millest „praktikule

suunatud küsimused“ puudutasid eelkõige tegevusjuhendaja tööd ja neile vastasid juhendajad ise kirjalikult ning „inimesele suunatud küsimused“ olid mõeldud töötajatele praktiseerimiseks teenuse kasutajatega koostöös ehk siis oli oluline teada saada osalejate kogemused, mõtted ja vastused juhendis antud küsimustele või küsimustega seoses. Teenuse kasutajate vastuste teada saamiseks kasutasin tegevusjuhendajaid vahendajatena, et nad küsitleksid enda teenusel olevaid teenuse kasutajaid. See on ka teenuse kasutajale mugavam, sest ajapikku on tegevusjuhendaja ja inimese vahel tekkinud usalduslik suhe ning teenuse kasutajad on seetõttu ka avatumad.

Kuna juhend on Eesti praktikutele uus ja ÜRO PIÕK-i ei ole neile sel viisil varem tutvustatud, siis korraldasin koos bakalaureusetöö juhendajaga asutuses infopäeva tegevusjuhendajatele, kus esitlesin enda lõputöö eesmärki ning rääkisime kõik juhendi küsimused ükshaaval läbi. Tegevusjuhendajad said seeläbi teha märkmeid ning küsida lisaküsimusi, kui midagi selgusetuks jäi. Küsimustike vastused saadeti mulle e-maili peale või anti isiklikult paber kandjal üle. 3. andmekogumismeetodiks oli poolstruktureeritud intervjuu läbiviimine, mis toimus „praktikule suunatud küsimuste“ põhjal. Küsimused olid küll eelnevalt ette antud ja juhendajad olid neile kirjalikult vastanud, kuid intervjuu andis võimaluse tegevusjuhendajatel enda seisukohti rohkem põhjendada ning lisaküsimuste näol oli võimalik hankida rohkem infot, kui kirjalikult saadud küsimustiku põhjal.

2.1.1 Uurimuses osalejad

Toetavate teenuste tegevusjuhendajaid oli uurimuses olemas erihoolekandeteenuseid pakkuv asutuses 14. Tegemist oli järgnevate erihoolekandeteenuste tegevusjuhendajatega: igapäevaelu toetamise teenus, toetatud elamise teenus, töötamise toetamise teenus.

Et selgitada välja, kui paljud neist on nõus võtma osa antud uurimusest, siis otsustasime koos lõputöö juhendajaga korraldada infopäeva, et selgitada uurimuse eesmärki ja nende tegevusi selles. 2 nädalat varem saatsin asutusesisese infovahetuse veebiserveris kirja teel teate infopäeva toimumise kohta. Kohale tulemine oli vabatahtlik ning kedagi ei kohustatud mitte millekski. Need, kes antud kohtumisele mingil põhjusel tulla ei saanud, kuid kes siiski soovisid infot antud uurimuse kohta, korraldasin iseseisvalt individuaalseid ja ka grupikohtumisi. Infopäeva ja erakohtumiste järgselt andsid nõusoleku uurimuses osaleda 9 tegevusjuhendajat, kellest 1 otsustas suure töökoormuse tõttu uurimuse keskel loobuda. Üheks ülesandeks oli töötajatel saada teenuste kasutajatelt vastused „inimesele suunatud küsimustele“. Arvestades

töökoormust otsustasid juhendajad praktiseerida antud küsimusi 1, maksimaalselt 2 inimese peal.

Protsessi käigus olin alati töötajate jaoks olemas, kuna töötasin ise samas asutuses töötamise toetamise teenuse tegevusjuhendajana. Kohtusin kõikide tegevusjuhendajatega, et uurida, kas on tekkinud mingeid küsimusi või raskusi. Mõned praktikud tulid ise minu juurde, et läbi arutada mõned küsimused, mis olid oma vormilt keerulised. Üritasin töötajaid aidata tuues näiteid elust enesest ning klienditööst.

Tegevusjuhendajate anonüümsuse huvides asendasin nende nimed koodidega R1, R2 jne. Samuti muutsin ära inimeste nimed, kellest töötajad intervjuude käigus rääkisid, kasutades koodi TK.

2.1.2 Andmekogumisprotseduur

Uurimise esimene etapp viidi läbi ajavahemikul 15.02.-04.04.2016.

Uurimise läbiviimine jagunes:

- 1) 12.02.2016 infopäev töötajatele, mis hõlmas instrueerimist ja motiveerimist uurimustöös osalemiseks perioodil 15.02.-04.04.2016.

Infopäeval tutvustasin koos enda bakalaureusetöö juhendaja Dagmar Narussoniga uurimuse eesmärgi ja töötajate ülesandeid selles. Infopäev oli väga oluline selleks, et selgitada uurimuse vajalikkust asutuses ja seletada lahti „praktikule suunatud küsimused“ ja „küsimused inimesele“. Samuti said töötajad esitada täpsustavaid küsimusi, kui midagi segaseks jäi. Infopäeva tulemusena selgus, mitme teenuse kasutaja peal töötajad otsustasid antud küsimusi praktiseerida.

- 2) Juhiste „küsimused inimesele“ praktiseerimine teenuse kasutajate peal ja vastuste dokumenteerimine.
- 3) Juhiste „praktikule suunatud küsimused“ läbi töötamine, vastamine, dokumenteerimine.

Uurimise teine etapp viidi läbi perioodil 04.04.2016-17.04.2016, mil toimus töötajate intervjuerimine ja nende dokumentatsiooni kogumine.

Juhiste „praktikule suunatud küsimused“ dokumentatsiooni laekus mulle tegevusjuhendajatelt 8 tükki (15 lk). Juhiste „küsimused inimesele“ dokumentatsiooni laekus mulle 11 tükki (17 lk), kuna tegevusjuhendajad praktiseerisid antud küsimusi erineva arvu teenuse kasutajate peal. Otsustasin läbi viia intervjuud tegevusjuhendajatega kasutades selleks „praktikule suunatud küsimusi“. Kuigi juhendajad olid neile küsimustele juba kirjalikult vastanud, siis olin arvamusel, et intervjuu aitab tegevusjuhendajatel enda seisukohti paremini põhjendada ning lisaküsimuste esitamise näol on võimalik rohkem infot hankida.

Töötades ise Tartu erihoolekandeteenuseid osutavas asutuses, siis oli mul tegevusjuhendajatega pidev kontakt ja seetõttu oli hea nende poole pöördudes kokku leppida individuaalintervjuude ajad. Intervjuud toimusid erinevates kohtades, kuna tegevusjuhendajatel ei ole oma kabinette. Tihtipeale oli raske leida kohta, kus meie vestlust ei segataks. Intervjuud kestsid keskmiselt 45 minutit kuni tund aega. Osalejate loal salvestasin intervjuud diktofonile. Intervjuu küsimused olid läbi arutatud ja lahti mõtestatud veebruaris toimival infopäeval ja individuaalsetel konsultatsioonidel. Kuna intervjuu küsimused olid töötajatele teada, siis esmalt esitasin need küsimused algupärasel vormis. Kui tegevusjuhendajad sattusid mõne küsimuse vastamisega segadusse või ei osanud vastata, siis esitasin suunavaid küsimusi, et jõuda asja tuumani.

2.2 Analüüsimeetod

Uurimuses saadud tekstilise materjali analüüsimisel kasutasin kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit. Tekstiline materjal jagunes kolmeks:

- Intervjuude transkribeeritud tekst;
- „Praktikule suunatud küsimuste“ dokumentatsiooni analüüs
- „Inimesele suunatud küsimuste“ dokumentatsiooni analüüs

2.2.1 Uurimuse tekstilise materjali analüüsimeetod

Valitud analüüsimeetodiks on kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodi (Mayring, 2000), kuna see järgib samm-sammulist tegevust analüüsi protsessis ning analüüsi keskmes on kategooriad, mis

on hoolikalt loodud ja korrigeeritud protsessi analüüsi jooksul ning mis on moodustatud järgides uurimusküsimusi.

Analüüsi kirjutamisel lähtusin lisaks uurimisküsimustele ka „praktikule suunatud küsimustest“ ja „inimesele suunatud küsimustest“. Uurimis- ning intervjuu küsimused on jaotatud alateemadesse, et analüüs ja tulemuste esitamine oleks loogilises järjestuses ning et see hõlmaks kõiki teemasid (Mayring, 2000).

Kui olin intervjuud läbi viinud, siis transkribeerisin need, jättes tsitaadid grammatiliselt korrigeerimata, et intervjuueeritavate öeldu oleks võimalikult muutmata kujul. See on oluline, et öeldu mõte jääks samaks. Seejärel hakkasin tekstiühikuid kodeerima, et sarnaseid teemasid omavahel koondada. Kategooriaid luues lähtusin uurimusküsimustest ja intervjuu küsimustest. Kategooriate põhjal tekkisid ka alamkategooriad, mida ma kirjeldasin ja defineerisin. Seejärel kodeerisin uurimuses kogutud kirjaliku materjali, milleks oli „praktikule suunatud küsimuste“ ja „inimesele suunatud küsimuste“ dokumentatsioon. Siis viisin läbi korduskodeerimise, et veenduda, et midagi ei jäänud kahe silma vahele. See suurendab ka analüüsi reliaablust. Seejärel struktureerisin saadud kodeeritud materjali ning koostasid analüüsi.

Intervjuude ja dokumendianalüüsi alusel kerkis esile 3 põhikategooriat. Kategooriate all käsitlen ma peamiselt tegevusjuhendajatelt intervjuu käigus saadud vastuseid kui ka kirjalikke vastuseid. Samuti toon ma näiteid ka teenuse kasutajatelt saadud vastustest.

Esimese kategooria moodustavad isiku endaga seotud aspektid ehk siis kõik, mis toimub inimese enda tahtest ja motivatsioonist. Selle alla kuulub inimese keskendumine enda võimetele ja tugevuste rakendamine eesmärgi saavutamisel. Samuti hõlmab see vastutuse võtmist enda vajaduste eest.

Teise kategooria moodustavad osalemine pere ja kogukonna elus, mille märksõnaks on sotsiaalne kaasatus. Analüüsin, kuidas tegevusjuhendajad julgustavad suhete hoidmist pereliikmete, asutuse ja sõpruskonna vahel ja kuidas teenuse kasutajad ise hindavad enda osalust erinevate osapoolte vahel. Kogukonna valdkonna all käsitlen ma osalemist sotsiaalpoliitikas, valitsuse poliitikas ja asutuse poliitikas. Kogukonna teema all analüüsin ka seda, kuidas soodustatakse inimeste ligipääsu informatsioonile, võimalustele ja teenustele.

Kolmanda kategooria moodustavad õiguste valdkond. Analüüsin, kuidas tegevusjuhendajad soodustavad inimeste õiguste arvestamist ja kuidas teenuse kasutajad ise tunnevad, kas nende õigustega arvestatakse ning kas nad on ärakuulatud tegevusjuhendajate, avalike teenuste osutajate või organisatsioonide poolt, kes pakuvad toetusi ja teenuseid.

Neljanda kategooriana kerkis esile juhiste rakendamise valdkond. Siin kirjeldan ma seda, kuidas tegevusjuhendajad tulid toime juhiste praktiseerimisega – millised olid raskused ning kas need aitasid ka teenuse kasutajat paremini tundma õppida.

2.3 Uuriija refleksiivsus

Meri-Liis Laherand'i (2008: 18) järgi on oluline, et uurija reflekteerib enda rolli uuringus ning püüab mõista, kuidas see uuringut mõjutab. Uuriija refleksiivsus on kvalitatiivsele uuringu juures tähtis, kuna see aitab uurijal eelarvamusi, huvisid ja väärtusi teadvustada ning see tähendab ausat ja avatud suhtumist uuringusse.

Kuna töötasin uurimuse läbiviimise hetkel uurimuses käsitlevas erihoolekandeteenuseid osutavas asutuses, siis olin teadlik enda isiklikust mõjust nii andmete kogumisel kui ka analüüsimisel. Kõik uurimuses osalejad olid minu jaoks tuttavad, seetõttu pidin teadlikult jälgima enda osalust intervjuueerijana. Otsustasin kõik küsimused küsida osalejatelt täpselt samas vormistuses ja järjekorras. Kui töötajad sattusid vastamisel hätta, siis küsisin täpsustavaid küsimusi, et jõuda asja tuumani. Kuna tegevusjuhendaja töö oli minu jaoks tuttav, siis vahepeal tundsin, et suunasin praktikuid selle vastuse poole, mis tundus minu jaoks olevat õigem või ma tundsin, et nad unustasid midagi olulist lisada, mille peale nad hetkel ise ei tulnud. Mõistsin, et see oli sellepärast, et tahtsin antud asutust ja töötajaid näidata professionaalsete sotsiaaltöö spetsialistidena. Kuna salvestasin intervjuud diktofonile, siis kuulasin hiljem vestlused üle, mis aitas mul enda vigu tähele panna ja ennast järgmiste intervjuuerimiste käigus parandada.

Ma arvan, et mõnes mõttes oli isegi kasulik, et intervjuueerisin osalejaid kui kaastöötaja, sest mulle tundus, et nad usaldasid mind rohkem ning avasid tegevusjuhendaja töö erinevaid tahkusi ning oma mõtteid. Samuti oskasin mina neile paremini läheneda, kuna tundsin neid.

Ka tegevusjuhendajana on oluline omadus inimesele läheneda erinevalt, arvestades isiku eripära ja suhtlemisstiili. Tundsin, et see omadus tuli mulle siin kasuks. Samuti oli abiks see, et ma olin kursis tegevusjuhendaja tööga ja teenuse osutaja sihtgrupiga. Oskasin seetõttu küsida lisaküsimusi või asuda arutlevasse vestlusesse osalejaga, mille kaudu tuli välja uut informatsiooni, mis muidu poleks päevavalgele tulnud.

Oma isiklikust mõjust analüüsimisel sain eriliselt aru seeläbi, et tundsin ära mõned teenuse kasutajad, keda tegevusjuhendajad pidid küsitlema. Mõistsin, et see äratundmine tuli nii kahjuks kui kasuks. Kasuks seetõttu, et kui antud isiku käest saadud vastused olid liiga napisõnalised, siis selle inimese tuvastamine aitas mul seda infot paremini mõista ja tõlgendada. Samas oli see halb, sest siis hakkasid juba domineerima minu mõtted ja tõlgendused sellest isikust. Tundsin, et mul oli raske leppida selle vähese infoga, kuigi ma teadsin, mida see teenuse kasutaja tegelikult mõtleb, kuna olen eelnevalt mõningaid teemasid temaga arutanud.

3. TULEMUSED

Uurimuse tulemuste peatükis on ülevaade tulemustest esitatud neljas osas. Esimeses osa moodustavad isiku endaga seotud aspektid ehk siis kõik, mis toimub inimese enda tahtest ja motivatsioonist. Teises osas kirjeldan osalemist pere ja kogukonna elus. Kolmandas osas käsitlen ma õiguste valdkonda, mis hõlmab endas informeeritud nõusolekut ja isiklikku autonoomiat. Samuti kirjeldan, kuidas tegevusjuhendajad annavad teenuse kasutajatele edasi infot, mida neil on õigus saada ning kas inimesed tunnevad, et nende arvamustega arvestatakse. Neljandas osas kirjeldan juhiste rakendamist ning nendega seotud aspekte.

3.1 Isiku endaga seotud aspektid

3.1.1 Tugevustele ja võimetele keskendumine

Tegevusjuhendajad aitavad teenuse kasutajatel koondada mõtted nende endi võimetele ja tugevustele eelkõige vestluste käigus, vestlusringides ja toetudes tegevuskavale. Kasutatakse erinevaid meetodeid, nagu näiteks inimese tähelepanu suunamine tema tugevustele, tagasipeegeldamine ehk ümbersõnastamine vestluse käigus, kui inimene toob välja mõne tugevuse, julgustatakse enda tugevusi kasutama eesmärkide saavutamiseks ning kiidetakse, kui kellelgi tuleb midagi hästi välja. Samuti on asutus väljastanud kiituskirjasid, kui keegi on enda andeid rakendanud.

Osalejad kasutasid tugevuste välja selgitamiseks ka unistuste kirja panemist, mis aitab inimesel nii-öelda plaani paika panna, kuidas läbi tugevuste rakendamise viia ellu enda eesmärged.

V1: „Olen kasutanud ka sellist nagu loovat meetodit, et e lasknud kirjutada inimesel üles kõik need asjad, et mida ta tahab näiteks oma elus teha, et siis on nagu ta võib mõelda ja mõelda, aga kui see ei ole nagu kirjas, siis väheneb järjest tõenäosus, et ta võtab samme ette, et neid täide viia.“

Väga palju tugevusi tuleb ka välja erinevates päevastes tegevustes (edaspidi päevasaal/päevakeskus), mida keskuses läbi viiakse (kokandusring, käeliste tegevuste ring, spordiring) ning ka töörühmade tegevustes (puidurühm, puhastusteeninduse rühm, käsitöötuba, söögituba, pesutuba jne).

V2: „Ja proovimine on kõige parem asi, siis on töötamisel näha kõik, mis ta oskab või millega ta saab hakkama.“

Tegevusjuhendajad tõdesid, et teenuse kasutajatelt oli väga raske saada vastuseid vestlustes nende endi tugevuste kohta. Töötajad pidid väga palju ise suunama ning tooma näiteid.

V3: „See on väga tavaline meie töös, sest tihti kliendid ei pea seda ennast nigu eriti millekski, et oh mis ma oskan.“

V1: „Et ta ei leidnudki mitte ühtegi minu arust ja siis me rääkisime natukene nagu sellest, et mida mina näen, et tal hästi välja tuleb.“

Teenuse kasutajate vastustest oli näha, et nad ei ole harjunud mõtlema enda tugevuste peale.

TK1: „Kui mul neid üldse oleks. Väga raske öelda, pole sellele mõelnud. Sest kui ma näiteks oleks järjekindel, siis ma poleks sellistes oludes.“

Kuigi tegevusjuhendajad kasutavad erinevaid meetodeid inimese tugevuste väljaselgitamiseks, on teenuse kasutajatel siiski raske tugevusi välja tuua.

3.1.2 Vastutuse võtmine vajadustega tegelemiseks

Tegevusjuhendajate sõnul on kõigepealt oluline välja selgitada teenuse kasutaja vajadused, mida inimene peab ka ise endale teadvustama, et seeläbi saaks hakata oma vajadustega tegelema. Ka sõna „vajadus“ tuleb eraldi defineerida. Selgitada, et on olemas bioloogilised elementaarsed vajadused ja vajadused lähtudes Maslowi püramiidist. Siit edasi saab suunata inimesi vajaduste täitmise suunas.

Kõige efektiivsem viis, kuidas suunata inimest võtma vastutust enda vajadustega tegelemiseks on püstitada eesmärk ja lasta selles suunas liikuda ja seeläbi võimaldada saada kogemusi. See annab inimesele tunde, et ta sai täitsa ise hakkama ning on tõenäoline, et on avatud uutele väljakutsetele. Väga oluline on selles protsessis juhendamine ja motiveerimine.

V4: „Siis mõned asjad ma tean näiteks juba tunnen inimest nii hästi, et ma tean, et ta suudab tegelt neid ju ka ise teha, siis ma näiteks ütlenki, et aga mingi näiteks mingi väike asi kasvõi et, aga käi ise seal kohas ära ja küsi seda.“

V4: „Et siis nad nagu teevad seda ja ma ise olen mõelnud, et äkki siis pakub neile natuke enesekindlust ka, et käisin ise ühes kohas sain selle asja tehtud.“

Tegevusjuhendajate sõnul ei tohi inimese eest asju ära teha, sest see süvendab vaid õpitud abitust.

V1: „Mitte et ma lähen näiteks, tal on vaja näiteks psühhiaatri juurde minna, et ma lähen võtan ta auto peale ja viin kohale, et see tegelikult ee (.) ta ei pruugi seda teha täpselt nii, kui mind enam pole vaid siis ee me räägime läbi, millise bussiga ta sinna saab (.) ee siis mul (.) mul on inimene mitu korda ära eksinud, aga see on nagu kõik õilsa eesmärgi nimel, et ta ükskord jõuaks ise sinna.“

Kui teenuse kasutaja peab minema ametiasutusse, siis mõned töötajad annavad vajadusel kaasa instruktsioonid paberi kujul.

V5: „Et siis ma lihtsalt ee: noh teen neile panen kirjakese kaasa, et kui nad käivad arsti juures teen väiksed juhtnöörid neile need paberi (.) paberi kujul nagu.“

Uuringu tulemustest on näha, et teenuse kasutajad hindavad väga kõrgelt tegevusjuhendajaid ja usaldavad neid ning toetuvad neile, kui on vaja teha tähtsaid otsuseid. Kõikide osalejate vastustest tuli välja, et nad saavad kätte kogu informatsiooni juhendajatel, mida nad küsivad. Nad hindavad seda, et nad saavad töötajatelt vajadusel arvamust küsida ning eriti asjade kohta, millest nad ise pole teadlikud.

TK1: „Võib-olla kõrvalhinnangut asjaoludele. Pole ise igal alal pädev. Hea, kui keegi arvamust veel avaldab.“

Tegevusjuhendaja on inimese jaoks oluline inimene, kes aitab teenuse kasutajal vastutust võtta, et enda vajadustega tegeleda.

3.2 Osalemine pere ja kogukonna elus

Teise põhikategooria moodustasid osalemine pere ja kogukonna elus, mille märksõnaks on sotsiaalne kaasatus. Siia alla kuulub osalemine pereelus, sõpruskonna tegevustest või erinevates organisatsiooni tegevustes.

3.2.1 Pereelu

Tegevusjuhendajad julgustavad suhete hoidmist perekonnaliikmetega individuaalvestluste käigus, motiveerides, julgustades perekonnaliikmetega suhtlema ja selgitades tugivõrgustiku kasulikkust või on töötajad ise vajadusel võtnud ühendust perega. Kuna pere on isiklik teema, siis see eeldab töötaja ja inimese vahel usalduslikku suhet. Seetõttu alustataksegi aega mööda pere teemade uurimisega.

V1: *„Põhiliselt nagu alustan sellest, et lihtsalt räägin, et noh kuidas sul see õde elab või (.) kuidas sul seal emal läheb ja niimoodi (.) ja siis sealt edasi et noh, kuna sa oled vaatamas käinud ja kas sa plaanid minna.“*

Suhete hoidmist perekonnaliikmete vahel julgustatakse ka seeläbi, et korraldatakse päevakeskuses üritusi, mis on mõeldud spetsiaalselt teenuse kasutajatele ja nende lähedastele.

V3: *„Pereliikmetele me oleme korraldanud päevi lähedastele, näiteks kui on vaimse tervise päev, siis me mai kuus korraldame lähedastele päevi.“*

V3: *„A ekskursioonidel käivad ka meil lähedased, kes tuleb oma pereliikmega ja on toeks siis.“*

Tegevusjuhendajad tõdesid, et pereteemad on väga rasked, kuna paljudel puuduvad üldse lähedased ja paljud lihtsalt ei suhte nendega. Samuti tekib lähivõrgustikuga tihti konflikte ning selles olukorras pakuvad töötajad inimesele toetust, kuulavad ära, annavad nõu ja vajadusel sekkuvad.

V6: *„Noh ikka põhiliselt jah selle, sellest nendest suhetest rääkimisega võib-olla ära kuulamisega, et kui tal on mingid noh võib-olla siis e vahel on nagu selline asi aitab, et kui e lasta panna kliente nagu oma selle teise poole noh nii-öelda asemele.“*

V6: „*Julgustada et on vaja just siis, kui on mingid kas tülid või, aga ma olen võtnud muidugi ühendust selle teise poolega ka.*“

On oluline suhelda teenuse kasutaja tugivõrgustikuga, et suurendada võimalust, et lähedased koostöös spetsialistidega aitavad tegeleda inimese vajadustega. On tähtis, et kogu koormus ei oleks tegevusjuhendajatel vaid ka sotsiaalne võrgustik aitaks kaasa isiku kogukonnas osalemisele ja vajaduste rahuldamisele.

V4: „*Peamiselt niimoodi ja nagu ma juba ütlesin, siis mõnikord oleme niimoodi maha istunud ka nagu näiteks meeskonnaliikmetega või pereliikmetega ja neid asju arutanud mis tal on tekkinud.*“

Koostöö pereliikmetega ja kogukonna liikmetega aitab vähendada tegevusjuhendajate koormust ning suurendab sidusust lähivõrgustiku vahel.

3.2.2 Sõpruskond

Tegevusjuhendajate sõnul tekivad sõprussuhted enamasti tegevuste käigus.

V3: „*Ja me käime eriolümpia võistlustel ja seal on nad saanud omale väga palju uusi tuttavaid sealt edasi arenes meil veel jalgpalli (.) treening tuli meil Ülenurme jalgpalli klubist treener ja nüüd on neil seal jälle omad suhted ja omad tutvused arenenud nii=et ikka ainult midagi tehes asjad liiguvad*

V:3 „*Jah ainult tegevuste käigus jah ja kui sa lähed välja ja ja kui üks tegevus alati viib teiseni tegevuseni.*“

Päevakeskuses on suhete arendamiseks mõeldud välja palju erinevaid tegevusi nagu näiteks erinevad sportlikud tegevused, mis suurendavad koostööd ja meeskonnavaimu; erinevad mängud (lauamängud), mis soodustavad suhete tekkimist ning vestlusringid, kus õpitakse arvamust avaldama ja üksteist tundma. Samuti ühendavad inimesi erinevad väljasõidud ja ekskursioonid, mis tekitavad ühiseid mälestusi ning läbielamisi. Väljaspool keskust võivad tutvused tekkida läbi koostöö tegevuste teiste asutusega. Üheks suuremaks tõmbenumbriks on diskod, kuhu kutsutakse ka palju teisi asutusi teistest linnadest. Teenuse kasutajad saavad ise muusikat valida ning ka dj ametit proovida.

3.2.3 Osalemine keskuse tegevustes

Üheks murekohaks tegevusjuhendajate sõnul on inimeste osalemine keskuse tegevustes. Palju on neid teenuse kasutajaid, kes on isoleerunud enda koduseinte vahele ning keda on väga raske saada keskusesse, et leida uusi tuttavaid ning sisustada enda vaba aega. Siinkohal kasutavad tegevusjuhendajad julgustamist ja motiveerimist. Oluline on järjepidevus ning selgitada välja, mis on inimese huvid ja mis võiks teda kohale meelitada.

V4: *„Jaa noh siin päevakeskuses ürituste kaudu peamiselt, nii et ma julgustan neid nagu käima.“*

Teenuse kasutajate vastustest tuli välja, et nad ei ole aktiivselt kaasatud teiste inimeste tegevuste organiseerimisse. Enamikel vastajatest puudub selleks huvi ning neil pole organiseerimiseks vajalikke isikuomadusi. Samuti tuli ilmsiks enese sildistamine.

TK2: *„Enam ma ei organiseeri, sest liigun rulaatoriga. Ei taha enam korraldada midagi, sest olen sant.“*

TK1: *„Pean tunnistama, et ei ole. Aktiivsus ei ole kuigi tugev külg. Ma ei ole organisaatori ja asjaajaja tüüp, et ma midagi organiseeriks. Ei ole sellist pealehakkamist.“*

Iseenda tegevusi organiseeritakse küll, aga tihti vajatakse juhendaja abi.

TK3: *„Juhendaja kutsub üritustele. Ise ei suuda infot hankida.“*

TK2: *„Räägin juhendajatega, et osaleda ja liituda tegevustega – ujumine, jõusaal.“*

Hoolimata tegevusjuhendajate julgustamisest ei võta paljud teenuse kasutajad keskuse tegevustest osa. Teiste inimeste tegevuste organiseerimiseks puudub teenuse kasutajatel enesekindlus, mistõttu on nad pigem passiivsed organiseerijad ja osa võtjad.

3.2.4 Sotsiaalpoliitika, valitsuse poliitika

Kõikidel inimestel on õigus olla kaasatud poliitika mõjutamisse, nii ka puuetega inimestel. Põhilisteks märksõnadeks on ka siinkohal tegevusjuhendajate sõnul julgustamine,

juhendamine, motiveerimine, et inimesed osaleksid rohkem selle valdkonna mõjutamise protsessis.

V1: „*Miks valima minna (.) arutada läbi siis need erinevad erakonnad ja et kindlasti see et noh, et miks sinu otsus on oluline.*“

Oluline on ka poliitilistel teemadel rääkimine, kuna poliitika võib olla paljudele raskesti mõistetav.

V3: „*Ei no me oleme ikkagi püüdnud jah ikkagi vestlusringides ja hommikuringides on see põhiliselt sellised jututeemad meil.*“

Kindlasti on tähtis poliitika mõjutamise protsess läbi rääkida, näiteks hääletamise puhul, sest mida lihtsam see inimese jaoks on, seda suurem on tõenäosus, et ta võtab selle tee ette.

V6: „*Et kas ta teab, kuhu ta peab minema või mõni, mõnel olen aidanud seal (.) interneti kaudu (...) ee õpetan siis seal noh seal hääletama või mis ta on.*“

Teenuse kasutajate vastustest ilmnes tõsiasi, et nad pole eriti kaasatud poliitika mõjutamisse, kuna nad ei tunne, et nende hääl midagi muudaks.

TK2: „*Mul on sõnaõigus, aga ma ei kasuta seda. Arvan, et üks hääl ei muuda mitte midagi. Tunnen, et mul on õigus, aga seda ei võeta kuulda.*“

TK2: „*Ma ei näe, et mul oleks võimalik muuta ühiskonna sotsiaalpoliitikat, sest ma ei tööta riigikogus – seadusi ja poliitikat muudavad riigikogulased nii nagu ise tahavad. Üksinda tegevusel ma ei näe mõtet, ma ei lähe üksinda Toompeale karjuma. Ma ei ole ka kuulus, et keegi minu häält kuulaks.*“

Ka töötajad tõdesid, et teenuse kasutajad ei tunne, et nad suudaksid poliitikat kuidagi mõjutada.

V6: „*Et nad ei nagu ei taha või noh nad ei oska näha seda, et see poliitika miskit moodi nende elu muudab.*“

Nii tegevusjuhendajate vastustest kui teenuse kasutajate vastustest tuli välja, et enamikke üldse ei huvitagi poliitika.

TK4: „Poliitika ei huvita, ei tea kuidas oma õigusi kasutada.“

V2: „Mkm teda ei huvitagi üldse poliitika, ei huvita poliitika ei huvita mingisugustest üritustest osavõtmine, mitte miski asi ei huvita teda.“

Uurimuse tulemustest selgus, et poliitika teemat ei käsitleta piisavalt.

V2: „Mm mina ei mõjuta mitte mingil moel, see on iga inimese enda soov ja tahe mis ta teeb.“

V4: „Noo seda me tegelikult vist väga palju ei tee.“

Kui poliitika mõjutamise võimalusi ei käsitleta, siis väheneb tõenäosus, et teenuse kasutajad poliitilistes otsustusprotsessides sõna võtaksid.

3.2.5 Asutuse poliitika

Keskuses on olemas kliendiesindus, kuhu kuuluvad vaid teenuse kasutajad. Toimuvad regulaarsed üldkoosolekud, kus arutatakse erinevaid asutuse tegevusi ja avaldatakse arvamusi, mida võiks muuta, parandada ning esitatakse ettepanekuid. Kliendiesindus on spetsiaalselt mõeldud inimeste õiguste eest seismiseks.

V1: „Ee et ee võtta kokku õ- osalemine üldkoosolekutest.“

V1: „Ee kui midagi häirib siis võtta sõna või kui ei julge sõna võtta, et siis kasutada tagasiside lehtesid ja kes on selline agaram veel, et äkki ta mõtleb kliendiesindusse asutumise peale.“

On olemas aktiivseid inimesi, kes on seotud kliendiesindusega, kuid uurimuse tulemuses kumas siiski läbi osavõtmatus ja tunne, et ühe inimese arvamus ei muuda midagi.

V4: „Ja eks nad võib olla väga (.) mulle tundub, et nad ei tunnetä, et nad üldse tahaksid või peaksid võtma siukest rolli, et nad midagi muuta saavad.“

V4: „Aga nad tihti ise arvavad, et ega nende sõna niikuinii ei kuulata minu meelest.“

Kuigi asutuse poliitika mõjutamise võimalustest ollakse rohkem teadlikumad, siis jätkuvalt tuleb ette hoiakuid, et ühe inimese hääl ei muuda midagi.

3.2.6 Juurdepääs

ÜRO PIÕK artikkel 9 järgi on oluline tagada puuetega inimeste juurdepääs informatsioonile, võimalustele teenustele ja info- ning kommunikatsioonitehnoloogiatele ja -süsteemidele.

Põhiliselt informeerivad tegevusjuhendajad teenuse kasutajaid erinevatest info saamise allikatest ning õpetavad nende kasutamist. Jagatakse infovoldikuid ning paigaldatakse olulisi uuendusi infotahvlile.

V3: „*A ja siis on kahtlemata me toome neile väga palju infovoldikuid ürituste kohta ja on meil ürituste kohta ka info stendidel ja paneme päevakeskusesse need ülesse.*“

Oluline koht info jagamiseks on päevakeskuses hommikuringid.

V3: „*Ja kui tihti sellest veel ei aita, siis on ka niimoodi et me loeme need jälle hommikuringides ette.*“

Samuti otsivad töötajad ise vajalikku infot, et ennast kursis hoida, millised muutused on aset leidnud ning vajadusel suunatakse pädevama spetsialisti poole. Võimalusel käiakse erinevatel koolitustel, et olla teadlikum. Asutus hoolitseb ka selle eest, et uute asjade korral (nt töövõimereform) korraldatakse infopäevi, kus vastava info spetsialistid tutvustavad nii tegevusjuhendajatele kui teenuse kasutajatele muudatusi või uuendusi.

V2: „*Jah just see oli see on see kõige uuem see töövõimereform ei no vaata meil tekkis kohe ju mingisuguseid infopäevi siin.*“

Tegevusjuhendajate sõnul liigub info teenuse kasutajate vahel asutuses kiiresti. Kui midagi uut ilmneb, siis on see varsti kõikidele teada. Küll aga teenuse kasutajate vastustest ei tulnud välja, et teenuse kasutajad ise jagaksid informatsiooni teistele, et kuidas paremini ligi pääseda infole, ehitistele ja teenustele.

TK2: „*Uurin vajadusel ise infot, kuid teistele ma niisama ikka ei jaga. Ainult siis, kui minult millegi kohta küsitakse. Loen infovoldikuid, et ise teadlikum olla. Loen ka internetist asju.*“

Tegevusjuhendajate vastuste põhjal võib järeldada, et info liigub enamasti päevakeskuses ning need, kes seal ei käi jäävad sellest puutumata.

3.2.6.1 Juurdepääs internetile

Internet on tänapäeva ühiskonnas oluline instrument, mille abil uut infot hankida ning uute asjadega kursis olla.

Tegevusjuhendajate jaoks on arvuti ja internet üks olulisemaid töövahendeid. Töötajate sõnul on tähtis arvuti kasutamist õpetada ka teenuse kasutajatele. Selleks on päevasaalis olemas tegevusjuhendaja, kes viib läbi arvutitundi, kus õpetatakse elementaarseid oskusi ning arendatakse edasi olemasolevaid võimeid. Samuti õpetavad töötajad individuaalselt inimestele oskusi, mis tulenevad just nende vajadustest. Näiteks juhendatakse kasutama internetipanka, et lihtsustada arvete maksmist. Töötamise toetamise teenuse seisukohalt on interneti kasutamine hädavajalik, kuna inimene peab oskama otsida erinevaid töökeskkondi ja kandideerida. Töö leidmiseks on oluline kasutada e-maili, mille abil saata kandideerimise avaldusi ja vastata kirjadele. Samuti toodi välja internetikeskkond www.eesti.ee, mille kaudu saab kergesti ligi erinevatele taotlustele ja informatsioonile.

V6: „Enda kohta, mis see riik punkt ee on ja ja, et ta le- noh teha seal seda noh meili aadressi või (.) või siis kuhugi sisse logida seal cv keskusse või“.

V6: „E siis noh seal postkastis ka õpetan, et kuidas kirju kustutada ja kuidas seal just jah ja et ta õpiks jah et need sis- otsingusse kirjutama neid sõnu et.“

Arvuti õpetamise juures on oluline, et inimene ise õpiks ja ise prooviks ja töötaja ainult juhendab.

V1: „Ja ja just nii, et ta ise mitte niimoodi, et tema istub kõrval ja mina otsin vaid see, et ta ise istub arvuti taha ja mina lihtsalt juhendan, et kuidas kasutada seda.“

Interneti kasutamine on teenuste kasutajate seas erinev. Nooremad kasutavad rohkem kui eakamad. Eriti vanemate inimeste jaoks on see keskkond võõras ja hirmutav.

V4: „Ja kuigi nad on väga nagu (.) üldsegi ei taha (.) entusiastlikud ei ole, no et vist nagu pigem mulle tundub, et natuke kardavad neid interneti teenuseid.“

Põhiliselt kasutavadki teenuse kasutajad arvutit arvete maksmiseks internetipanga kaudu,

tööpakkumiste vaatamiseks ja kandideerimiseks, info otsimiseks ja inimestega suhtlemiseks.

TK1: „*Peamiselt teen pangatälekandeid, rohkemat nagu praegu ei ole. Teinekord jah, otsin, et kas leian mingit infot või ei.*“

TK5: „*Jaa, FB, Youtube, Gmail. Kuulan muusikat, mis meeldib, suhtlen sõpradega.*“

TK6: „*Internet aitab mul aega sisustada, uudiseid teada saada. Vaatan filme, kuulan muusikat, vaatan uudiseid.*“

Arvuti ja internet on tegevusjuhendajate jaoks oluline abivahend klienditöö protsessis. Samuti on juhendajad arvamusel, et arvuti kasutamise oskusi tuleb õpetada ka teenuse kasutajatele.

3.3 Õigused

ÜRO PIÕK võtab kokku kõik õigused, mis on kirjas Eesti Vabariigi põhiseaduses, inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis. Siinkohal käsitlen teenuse kasutajate õiguste eest seismist sotsiaalsüsteemis.

3.3.1 Õigustega arvestamine

Siin käsitlen ma inimeste õigustega arvestamist, mille alla käib informeeritud nõusolek ja isiklik autonoomia.

Juhendajad jagavad teenuse kasutajatele infot, mida inimestel on õigus saada ja seda tehakse peamiselt vestluste käigus, paber kandjal, telefoni teel, infovoldikute näol ning otsitakse koos infot internetist.

Väga palju infot saavad teenuse kasutajad päevakeskuses hommikuringide ja vestlusringide ajal.

V3: „*Kliendile annan inform- tavaliselt väga palju informatsiooni jagame me hommikuringides ja oleme käsitlenud seal tõesti väga erinevaid teemasid ja alati rõhutan seda, et me oleme kõik inimestena võrdsed.*“

V3: „*Ja loomulikult räägin kõikidest võimalustest, mis neil on jah kliendil õigus nagu teada ja kus neil on õigus osaleda.*“

Asutuses on väga palju erinevaid meetodeid, kuidas arvestatakse inimeste õigustega. Kui isik tuleb erihoolekandeteenusele, siis allkirjastatakse teenuse leping ning kodukorra reeglid. Nendes on kirjas teenuse kasutajate õigused ja kohustused. Nimetatud punktid räägitakse koos inimesega läbi, et need talle võimalikult selged oleksid. Päevakeskuses hommikuringide ning vestlusringide ajal käsitletakse õiguste teemasid korrapäraselt, sest tihti kipuvad need teemad inimestel meelest ära minema.

V7: „*Hommikuringis räägime hästi palju.*“

Kui toimub mõni üritus, siis kogutakse teenuse kasutajatelt allkirju, et kas nad on nõus, et neid pildile jäädvustatakse.

V3: „*Aga kas me tohime seda jäädvustada, teha pilti ennem oleme küsinud ja tavaliselt panema ka kirja kuulutusele, et üritusel toimub pildistamine.*“

Toetatud elamise teenuse raames toimuvad kodukülastused, kuid mõningatel juhtudel on õigus tegevusjuhendajal üksi korterisse siseneda, kuid sellises olukorras teavitatakse alati teenuse kasutajat.

V1: „*Aga praegu oma tööõigus toetatud elamisest on mul tuua selline näide, et kuigi meil on lepingus nagu kirjas, et e (.) et kui seal korteris on vaja nagu midagi teha, näiteks kui on mingi avarii olnud või mingit remonti on kiiresti vaja teha, et siis mul on nagu õigus sinna siseneda.*“

V1: „*Aga ma 'alati ükskõik mille pärast, ma lähen ma ennem teavitan klienti, et ma tulen ja ta annab mulle alati, kui teda kodus pole nõusoleku, et ma tohin sinna korterisse minna.*“

Teenuse kasutajate vastustest võis välja lugeda, et peamine isik, kes aitab neil enda õigustest teadlikuks saada on tegevusjuhendaja.

TK1: „*Juhendajalt saan küsida, miks on asjad nii ja mitte naa. Mingi inimene tänavalt ei pruugi üldse teada neid asju.*“

Ühestki vastusest ei saanud välja lugeda seda, kas inimesed on teadlikud, kus on nende õigused kirjas. Siit võib järeldada, et tegelikult inimesed ei pruugi mõista õiguste valdkonda, et mida see tegelikult tähendab või on tegemist nõ soovitud vastusega ehk inimene ütles selle vastuse, mis ta arvas, et tegevusjuhendaja kuulda tahab.

Mõned teenuse kasutajad omavad õiguste teemal aga kindlat seisukohta.

TK2: *„Tunnen, et vajan abi, et keegi tutvustaks mulle rohkem minu õigusi, sest kõiki ma ei tea. Selles osas soovin, et mind toetaksid tegevusjuhendajad.“*

TK4: *„Ei tea kuidas oma õigusi kasutada.“*

TK6: *„Tunnen, et mul on sõnaõigust. Olen pöördunud (helistanud) erinevates küsimustes Sotsiaalministeeriumi, Linnavalitsuse, SA TVTHK poole. Ise kõiki õigusi ei tea, aga olen uurinud seadusi, mis minu olukorras vajalik on. Kui tunnen, et mul on mingis asjas õigus, ei karda kirjutada või ettepanekuid teha. Olen sots.dem. Parteis, kuid tahan välja astuda, pettunud nende poliitikas, ei ole ammu osalenud nende töös.“*

Õiguste valdkonda käsitletakse palju ning eriti päevakeskuses olevates hommikuringides ja vestlusringides.

3.3.2 Ära kuulamine

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 10 järgi on kõigil inimestel õigus sõnavabadusele. On oluline, et puudega inimene saab avaldada oma arvamust ning teda kuulatakse ära avalike teenuste osutajate poolt, sotsiaaltöötaja poolt ja organisatsioonide poolt, kes pakuvad toetusi ja teenuseid.

Tegevusjuhendajad tagavad inimese ära kuulamise individuaalsetel vestlustel, mis on eelnevalt kokkulepitud ja mis on täielikult pühendatud vaid selle inimesele.

V1: *„Ee mm (.) näiteks lähen kodukülastusele - ma ütlen, et meil on täna nii palju aega (.) ma tavaliselt ka lülitan siis telefoni nagu hääletu peale, kui mul ei ole just mingit 'väga' väga pakulist asja mida ma ootan.“*

V1: „*Et e ta tunneks, et see aeg on tõesti see, mis ma pühendan talle ja tema murede ja rõõmude ära kuulamisele.*“

Samuti kasutavad töötajad inimese ärakuulamiseks empaatilist lähenemist ja mittesildistavat suhtumist.

V1: „*Nii ja siis e kuidas ma seda veel tagan, et ta oleks ära kuulatud on see, et ma väldin igasugust (.) sildistavat suhtumist.*“

V1: „*Et e ma võtan alati hoiaku, et iga mure, mis see inimene mulle räägib, isegi kui see võib tunduda mulle väga lihtne ja tühine, siis ma ikkagi võtan selle hoiaku, et kui see on tema enda poolt sõnastatud, siis see on oluline ja sellega tuleb tegeleda.*“

Kui teenuse kasutaja peaks tundma, et asutuses ei võeta teda kuulda, siis on võimalik alati pöörduda kliendiesinduse poole või siis kirjutada kaebus/ ettepanek juhtkonnale. Väga oluline üritus on teenuse kasutajatele klientide üldkoosolek, kus nad saavad juhtkonna juuresolekul avaldada enda mõtteid ning küsida küsimusi osakonnajuhatajalt ja asutuse juhatajalt.

V3: „*Siis on klientidel võimalus kaks kolm korda aastas on klientide üldkoosolekud.*“

V3: „*Ja vot seal on küll väga palju mõtteid nad avaldanud ja nad julgevad öelda, mida nad arvavad ja mis mõtted neil on.*“

Tegevusjuhendajate sõnul ei ole väga kaebusi tulnud, et mõni avaliku teenuse osutaja või muu organisatsioon pole teenuse kasutajat ära kuulanud või et ta poleks abi saanud. Pigem on probleem olnud selles, et inimene ei saa aru, mida talle on räägitud ning pole osanud saadud infot mõtestada, mis tekitabki tunde, et teda ei mõisteta.

V1: „*Või siis teine hästi tavaline on see, et ei saanud aru, et mis tegelikult räägitakse.*“

Seetõttu on tegevusjuhendajad (probleemide ennetamiseks) mõne teenuse kasutajaga ametiasutusse kaasa läinud, et seejärel tõlgendada nii inimesele kui ka vajadusel spetsialistidele infot, et mõlemad osapooled saaksid asjadest ühtemoodi aru.

V1: „Aga ütleme teiste poolt, et ma tihti ju lähengi ise kaasa ja olen nii-öelda toetavaks, et kui ma näen, et võib olla teda ei kuulata või temast ei saada aru, siis ma vahel nagu selgitan ise selle inimese mõtte lahti, et ka temast saadaks ka aru.“

V4: „Et noh, et selle kaudu üldiselt ma olen ise kaasas näiteks kuskil, et siis saan vaadata, et kas ikka ta saab oma sõna sekka öelda.“

Pikemas perspektiivis pole see väga kasulik tegutsemisviis, kuna see võib õpetada inimesele õpitud abitust ning ta ei hakkagi kunagi üksi ametiasutustes ja teistes tema jaoks olulistest kohtades käima. Sel juhul võiks julgustada väikeste sammude kaupa inimesel iseseisvalt eesmärki saavutada, et ta võtaks ise vastutust.

V1: „Et see on ka üks koht, kus tegelikult peaks suunama, et kui sa ei saanud aru, et siis ta võtaks selle julguse et küsida kohe.“

Kui tõesti selgub, et inimese arvamuse või õigustega ei arvestata, siis suunatakse teenuse kasutaja vastava ala spetsialistide poole.

V6: „Mina olen soovitanud ka pöörduda jah, kas siis päris linnavalitsusse või ka ju ütleme juriidilist abi saama, kus on need võimalused ja.“

Teenuse kasutajate vastustest selgus, et nende häält võetakse kuulda ning probleemide korral toetatakse tegevusjuhendajatele.

TK7: „Jah, aga vajadusel küsin nõu koordinaatorilt.“

Teenuse kasutaja ärakuulamise juures on väga suur osa päevakeskusel ja aktiivselt kliendiesindusel, kes on inimeste hääle edasivijaks.

3.4 Juhiste rakendamine

Tegevusjuhendajad tõdesid, et etteantud juhised olid küllaltki raskesti mõistetavad. Väga palju tuli töötajal ise need küsimused lahti mõtestada enne kui teenuse kasutajale neid esitleda.

V1: „Ja minul endal oli tegelikult ka raske ma olin küll sinuga läbi arutanud ja ma olin nagu enda jaoks lahti mõtestanud, aga kui ma olin seda intervjuud tegemas, siis ikkagi need

küsimused olid niivõrd ametlikus stiilis, et neid on väga raske nagu suhestada selle igapäeva eluga.“

Samuti pidid töötajad küsimusi esitledes neid väga palju selgitama ning suunama, et teenuse kasutaja mõistaks.

V4: *„Et ee ja nad e kuidas ta suhtus noh (.) enamik aega ta jah kohe alguses, kui küsisin näiteks küsimuse ära, siis oli kohe siuke misasja mis mõttes, siis ma nagu selgitasin ja siis tundus nagu et ta ei saa üldse aru ja siis ma nagu rääkisin lahti ja siis nagu vaikselt hakkas nagu vastama.“*

V6: *„Ei olnud tegelt rasked e noh (.) ma nagu ikkagi püüdsin neid küsimusi nagu veel lahti rääkida, et noh, kui oleks otse selle küsimuse küsinud, et siis võib olla ole- nad ei oleks midagi aru, et siis ma noh laiendasin või siis suunasin nagu selle (.) võib-olla ma liialt suunasin vahepeal mul tuli mõte, et äkki ma liiga suunan sellele vastuse poole, mis ma ise arvasin et on.“*

Uuringu tulemustest selgus, et juhiste käsitlemine teenuse kasutajaga ühe individuaalvestluse raames on inimesele liiga väsitav.

V4: *„See oli nagu päris mahukas oli see intervjuu ka selles mõttes, et mulle lõpuks tundus, et ta vist ei jaksanud nendele enam vastata ja mõelda ka, et tõesti esimest korda mõtled, siis sul jookseb see juhe kokku lõpuks.“*

Juhiste rakendamise käigus tuli teenuse kasutajate kohta välja palju uut informatsiooni, millest tegevusjuhendaja ennem teadlik polnud. Eriti tuli välja see, et teenuse kasutajad tunnevad ennast sildistatuna, mis tuli juhendajale üllatusena, kuna igapäevatoos see esile polnud kerkinud.

V4: *„Aga eks mõned asjad panid mind ka üllatama näiteks et, kui sildistatuna ta ennast elus tunneb ja nii edasi, et ma nagu polnud kunagi mõelnud, et ta niimoodi endast mõtleb, et endale paneb niukse sildi külge, näiteks et see tuli näiteks nende küsimustega päris hästi välja ja see on see teema ka, mis ma tahan edaspidi temaga arutada, et miks ta ennast sildistab ja et selles mõttes küll, et osad asjad olid lihtsalt nagu palju nii-öelda ma ei tea, ma ei saa öelda hullemas olukorras, aga palju negatiivsemad kui mina arvasin kogu aeg.“*

Juhiste käsitlemine võib olla ka sissejuhatus erinevatele teemadele, mis muidu päevakorda ei tule.

V2: *„Meil läksid muudele asjadele ka juba jututeemad selle käigus.“*

Samuti võis nende juhiste läbitöötamine tulla kasuks ka teenuse kasutajale.

V8: *„Et ee mm nagu siin need õigused ja jaa sellised asjad et kuna need seoses nende küsimustega võtsime need rohkem läbi jah et ee kliendile olid nad ka informatiivsed need küsimused.“*

4. ARUTELU

Minu uurimistöö eesmärgiks oli teada saada, kuidas tegevusjuhendajad suunavad inimesi kasutama ÜRO PIÕK-i juhistes kirjeldatud õiguseid igapäevases elus ja kuidas inimesed rakendavad oma õiguseid igapäevaelus.

Tugevuste rakendamine on konventsiooni (Puuetega..., 2012) kohaselt väga oluline, sest artikkel 26 kohaselt on tähtis saavutada ja säilitada inimese iseseisvus ja võimekus, mis edendab täielikku kaasatust ja osalust ühiskonnas. Ka artikkel (Puuetega..., 2012) 8 printsiip c rõhutab, et on oluline edendada teadlikkust puuetega inimeste võimetest ja panusest.

Et inimene saavutaks enda eesmärgid peab eelnevalt olema teadlik enda tugevustest, et neid rakendada. Uurimusest tuli välja, et tegevusjuhendajad kasutavad erinevaid meetmeid, kuidas panna inimesi enda tugevusi märkama. Eelkõige pööravad töötajad inimeste tugevustele tähelepanu individuaalvestluste käigus ning tegevuste käigus. Kui kellelgi tuleb midagi hästi välja, siis kiidetakse ja motiveeritakse tugevust edasi arendama. Sellele vaatamata oli paljudel inimestel siiski raske nimetada enda tugevaid omadusi ning töötajad pidid palju suunama. Oli näha, et teenuse kasutajad ei ole harjunud enda heade omaduste peale mõtlema ning juhendajad pidid palju vaeva nägema, et need kätte saada. See on teema, millele võiks rohkem keskenduda, sest kui inimene näeb, et tal tuleb midagi hästi välja ning teda suunatakse tugevusi ära kasutama enda eesmärkide saavutamiseks, siis suureneb enesekindlus ja iseseisvus.

Vastutuse võtmine enda vajaduste eest on seotud tihedalt enda tugevuste rakendamisega. Näiteks, kui näidata inimesele, et kui ta kasutab mõnda tugevust teatud vajadusega tegelemiseks, siis sellele järgneb positiivne tagajärg, mis suurendab jällegi isiku enesekindlust ja iseseisvust.

Tegevusjuhendajad õpetavad inimesi ka vastutust võtma enda vajaduste eest, eelkõige läbi juhendamise ja suunamise. Enamik osalenud töötajatest rõhutasid, et ei tohi inimese eest asju ära teha vaid peab juhendama, kuidas enda vajaduste rahuldamisega ise toime tulla. Siin on oluline ka välja selgitada inimese vajadused ning uurida, kas ta ka ise oskab neid nimetada. Mõned töötajad väitsid, et teenuse kasutaja ei osanudki eriti tuua välja enda vajadusi. Uurimusest tuli välja, et vajaduste teemaga tegeldakse aktiivselt päevakeskuses hommikuringides ja vestlusringides.

Teenuse kasutajad vajavad abi otsuste tegemisel ning toetuvad siin eelkõige tegevusjuhendajatele. Uuringu tulemusest kumas inimeste vastustest, et ollakse liigselt kinni enda tegevusjuhendajas. On näha, et töötajad on väga olulised ning võib olla ka ainukesed, kes annavad nõu. Siinkohal võiks arendada inimese sõltumatust ning suurendada iseseisvust, näitamaks, et on võimalik ka omal käel hakkama saada. Jean Pierre Wilkeni (Wilken, 2016a) järgi on iseseisvuse soodustamine tähtis ka seepärast, et Eesti liigub kodanikuühiskonna idee suunas, mis tähendab seda, et ühiskonna liikmed hoolitseksid üksteise eest ning teenuse kasutajad ei tohiks toetuda liigselt tegevusjuhendajatele ja professionaalsele abile vaid kasutasid rohkem enda tugevusi. Töötajad peaksid toetama ja soodustama kogukonnaliikmetel üksteise toetamist ja abistamist.

Konventsiooni (Puuetega..., 2012) preambuli x järgi on perel oluline roll, sest pereliikmed saavad aidata puuetega inimestel enda õiguste eest seista ning õigusi teostada. Pere ja kogukonna elus osalemist soodustavad tegevusjuhendajad nendel teemadel rääkimisega ja läbi ühisürituste ja -tegevuste. Julgustatakse perekonnaliikmetega suhtlema ning vajadusel kaasatakse lähedasi. Samuti korraldatakse päevakeskuses lähedastele mõeldud päevi ning soodustatakse lähedaste osalemist ühisüritustel. On oluline suhelda teenuse kasutaja tugivõrgustikuga, et suurendada võimalust, et lähedased koostöös spetsialistidega aitavad tegeleda inimese vajadustega. On tähtis, et kogu koormus ei oleks tegevusjuhendajatel vaid ka sotsiaalne võrgustik aitaks kaasa isiku taastumisele, kogukonnas osalemisele ja vajaduste rahuldamisel.

Uurimuse tulemustest selgus, et partnerlussuhete valdkonnas on väga suur tähtsus päevakeskusel, sest seal toimuvad kõik ühistegevused, millest inimesed saavad osa võtta, olgu selleks siis sportlikud tegevused, lauamängude mängimine, näitering, muusikatund jne. Ühiste ürituste ja tegevuste käigus suheldakse teiste inimestega ning nii tekivadki tutvused ning laieneb suhtlusringkond. Päevakeskuse juhendajaga koos külastatakse ka teisi kogukonna asutusi ja üritusi, nagu näiteks teatrit, kino, näituseid vms. Kogukonna tunnet suurendab ka koostöö erinevate asutuste ja inimestega. Need, kes päevakeskuse tegevustest mingil põhjusel osa ei taha võtta, jäävad aga sellisest kaasatusest eemale. See aga suurendab isoleeritust ja tõrjutust. Sellistele inimestele tuleks rohkem tähelepanu pöörata ning tegeleda põhjuste välja selgitamisega ning nende likvideerimisega, et vähendada isoleeritust.

Konventsiooni (Puuetega..., 2012) artikkel 29 printsiip a järgi on puuetega inimestel õigus samaväärselt osaleda poliitilises ja avalikus elus. Uurimusest selgus, et sotsiaalpoliitika ja valitsuse poliitika mõjutamisega on uurimuse tulemusel kõige kehvem olukord, kuna see on selline valdkond, mida on raske paljudel mõista. Uurimuse tulemusest selgus, et selle teema tutvustamisega tegeldakse kõige vähem. Kui seda teemat ei puudutata, siis väheneb tõenäosus, et teenuse kasutajad oleksid kaasatud otsustusprotsessidesse. Samuti paljud inimesed arvavad, et nende hääl ei muuda midagi. Siin võiksid töötajad rohkem seda valdkonda tutvustada ning näidata, millised on võimalused poliitika mõjutamiseks ning mida see võib endaga kaasa tuua.

Asutuse poliitika mõjutamisega ollakse rohkem kursis, kuna tegutsev kliendiesindus ja klientide üldkoosolekud hoolitsevad selle eest, et teenuse kasutajate sõna võetakse kuulda ning nende õigustega arvestatakse. Kuid samas on olemas jätkuvalt inimesi, kes ei usu, et nende hääl midagi muudaks.

Konventsiooni (Puuetega..., 2012) artikkel 9 printsiip 1 järgi on oluline tagada puuetega inimeste võrdne juurdepääs infole, võimalustele, teenustele ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatele ja -süsteemidele. Uurimusest oli näha, et taaskord oli oluliseks teabeallikaks päevakeskus. Sealsetes hommikuringides toimub kõige kiirem ja kõige uuema info edasi andmine – eriti mis puudutab puuetega inimestele mõeldud toetusi, teenuseid jne. Päevasaal hoolitseb ka selle eest, et vajalik info saaks üles pandud erinevatele stendidele. Teenuse kasutajad jagavad ka ise omavahel infot. Päevasaali juhendaja kutsub ka erinevate erialade spetsialiste jagama infot infopäevade raames, kus kõik tegevusjuhendajad ja teenuse kasutajad saavad enda küsimustele vastused.

Ka internetile juurdepääs on päevasaalis olemas, sest inimeste kasutada on 2 arvutit ning toimub ka arvutiõpetuse tund. Tegevusjuhendajad panevad rõhku arvuti käsitlemisele, sest see teeb inimeste elu kergemaks ning selle abil saal kiiremini ja lihtsamani uut infot kätte. Töötajate sõnul on oluline see, et teenuse kasutaja õpiks ise juhendamise käigus arvutit kasutama, sest nii rakendub õpitu paremini.

Konventsiooni (Puuetega..., 2012) artikkel 1 järgi on õiguste rakendamine peamine eesmärk, et edendada, kaitsta ja tagada puuetega inimeste seas inimõiguste ja põhivabaduste täielik ja võrdne rakendamine. Uurimusest tuli välja, et infot õiguste kohta jagatakse erineval moel: vestluste käigus, paber kandjal, infovoldikutega, näidatakse interneti keskkonnas. Kõik õigused,

mis puudutavad erihoolekandeteenusele tulemist räägitakse põhjalikult läbi ning teenuse kasutajad tõendavad enda teadlikkust allkirjaga. Erinevatest puuetega inimeste õigustest ja põhiõigustest räägitakse päevakeskuses hommikuringides ja vestlusingides regulaarselt, kuna need kipuvad meelest ära minema. Hästi palju käsitletakse informeeritud nõusolekut, nt kui asutusse tulevad külalised ja toimub pildistamine, siis teavitatakse inimesi sellest ja võetakse allkiri, et ollakse nõus pildi peale jäämisega. Uurimuse tulemusel selgus, et inimesed saavad enda õigustest teadlikuks põhiliselt tegevusjuhendaja kaudu. Arvan, et õiguste valdkond on niivõrd oluline, et seda peaks üpris tihti teenuse kasutajatega läbi töötama. Inimese vastustest aga ei saanud välja lugeda, kuivõrd teadlikud nad tegelikult on, kuna vastused olid napisõnalised.

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (2000) artikkel 10 printsiip 1 järgi on kõigil inimestel õigus ka arvamusevabadusele ja sellele, et nende häält võetakse kuulda. Uurimuse järgi kuulavad tegevusjuhendajad teenuse kasutajaid kokkulepitud individuaalsetel vestlustel. See aeg on inimese jaoks oluline, kuna keskendutakse vaid talle. Seda enam, et uuringu tulemusest on näha, kui oluline on töötaja arvamus ja nõuanded inimese jaoks. Asutuses üldiselt on teenuse kasutajate hääle edasivijaks kliendiesindus ning klientide üldkoosolekud, kus nad saavad arvamust avaldada, teha ettepanekuid juhatusle ning saada vastused nende jaoks olulistele küsimustele. Uurimusest selgus, et pole ilmnenud probleeme, et inimesi ei kuulata ära teiste asutuse või organisatsioonide poolt. Pigem on probleem selles, et teenuse kasutajad ei pruugi saanud infost aru saada ja seda õigesti mõista. Selle vältimiseks lähevad tegevusjuhendajad inimestega ametiasutustesse kaasa, et veenduda, et kõik osapooled saavad üksteisest õigesti aru. Siin aga peab jälgima, et selline käitumisviis ei saaks harjumuseks, sest nii ei õpigi inimene iseseisvalt teatud asutustes käima.

Analüüsi tulemusel kerkis esile lisaks veel juhiste rakendamise teema, mida on minu arvates oluline samuti käsitleda. Eriti sel juhul, kui neid juhised soovib keegi veel enda uurimistöös rakendada. Tegevusjuhendajate sõnul olid juhised üpris raskesti mõistetavad, vaatamata sellele, et eelnevalt toimus infopäev ja need said läbi arutatud. Samuti oli töötajatel võimalus konsulteerida uurimuse läbiviijaga. Hästi oluline on juhiste teemad endale hästi selgeks teha ja lahti mõtestada. Sellisel kujul teenuse kasutajate küsimuste esitamisega ei pruugi vastuseid saada. Küsimused peaks tõlkima inimese jaoks mõistetavasse keelde, küsides lisaküsimusi ning tuues näiteid, mis hõlbustab nende mõistmist. Juhiste läbi töötamine on ka töötajatele kasulik,

sest nii nad saavad rohkem teadlikumaks ÜRO PIÕK-st ning tutvustada neid põhimõtteid ka teenuse kasutajatele. Tegevusjuhendajad tõdesid, et juhiste abil said nad teenuse kasutajate kohta teada uut informatsiooni, mida nad varem ei teadnud. Eriti kasulik oleks neid rakendada uue teenuse kasutaja peal, sest nii õpib inimest paremini tundma. Seeläbi saavad ka inimesed rohkem teadlikumaks ÜRO PIÕK-st ning õpivad enda õigusi rohkem kasutama.

Kokkuvõtteks võib järeldada, et tegevusjuhendajad rakendavad erinevaid meetmeid, et igapäevatoos teenuse kasutajatele nende õigusi tutvustada. Uuringust selgus, et kõige rohkem keskendub inimeste tugevustele, pere ja kogukonnas osalemise soodustamisele ja õiguste tutvustamisele päevakeskuse tegevusjuhendaja. Päevakeskus seob inimesi läbi erinevate tegevuste, ühisüritusel osalemise ja kogukonnas osalemise läbi. Hommikuringides ja vestlusingides pööratakse tähelepanu puuetega inimestele olulistele teemadele nagu õigused ja võimalused. Nendes ringides paneb tegevusjuhendaja loovaid meetodeid kasutades inimesi mõtlema erinevatele teemadele. Pööratakse tähelepanu sellele, et inimene ise tuleks teatud vastuse peale. Kuid tõsiasi on see, et mõned inimesed siiski ei soovi päevasaali külastada ning nad on isoleeritud olukorras ja jäävad ilma olulisest infost ja võimalustest. See on see koht, kus tegevusjuhendajad saavad midagi ära teha – et see inimene kodust välja tulema motiveerida ja teda kaasata päevasaali tegevustesse või teistesse kogukonna tegevustesse.

KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Minu uurimistöö eesmärgiks oli teada saada, kuidas tegevusjuhendajad suunavad inimesi kasutama ÜRO PIÕK-i juhistes kirjeldatud õiguseid igapäevases elus ja kuidas inimesed rakendavad oma õiguseid igapäevaelus.

Kokkuvõtteks võib järeldada, et tegevusjuhendajad rakendavad erinevaid meetmeid, et igapäevatoos teenuse kasutajatele nende õigusi ja võimalusi tutvustada. Põhilisteks meetoditeks, kuidas konventsiooni põhimõtteid klienditöös tutvustatakse ja rakendada julgustatakse on: juhendamine, motiveerimine, julgustamine, toetamine, nõu andmine, tagasi peegeldamine, tähelepanu suunamine, selgitamine, näidete toomine, õpetamine läbi tegevuste ja kogemuste. Tavaliselt edastatakse olulist infot inimese õiguste, võimaluste ja teenuste kohta individuaalvestluste kaudu ning päevakeskuses hommikuringides ja vestlusringides.

Järgnevalt võtan kokku valdkondade järgi põhilised tulemused, mis uuringust ilmsid ja lisan omapoolsed ettepanekud ja soovitusid.

Isiku endaga seotud aspektid

Tugevustele ja võimetele keskendumine

Uuringus kerkis esile, et teenuse kasutajad ei oska enda tugevusi välja tuua, kuna nad ei ole harjunud nende peale mõtlema. Inimestel on raske leida endas midagi positiivset, kuna nad on harjunud, et tavaliselt keskendutakse puudujääkidele inimese elus ja nende kõrvaldamisele. Oluline oleks rohkem julgustada inimest enda tugevustele mõtlema. Kuna teenuse kasutajatel oli raske nende peale tulla võiks kasutada loovaid meetodeid või läheneda mänguliselt.

Vastutuse võtmine vajadustega tegelemiseks

Uuringust selgus, et teenuse kasutajatel tekkis raskusi enda vajaduste nimetamisega. On oluline, et inimene oskaks nimetada enda vajadusi ja siis seeläbi saab teda suunata ka vastutust võtma, et ta nendega iseseisvalt tegeleks. Alustuseks oleks hea vajaduste defineerimine ning seostamine isiku enda vajadustega. Teiseks võimaluseks oleks lähtuda inimese eesmärkidest, mis on koostöös teenuse kasutaja ja juhendajaga kirja pandud tegevusplaani. Või lisada tegevusplaani uusi lühiajalisi eesmärke, lähtudes inimese vajadustest. Nii näeb teenuse kasutaja

läbi oma kogemuse, milliste omaduste/tugevustega ta eesmärgi saavutas. See suurendab enesekindlust ja iseseisvumist ning soodustab edaspidi vastutuse võtmist.

Uuringust tuli välja, et teenuse kasutajad on liigselt kinni enda tegevusjuhendajas, toetudes kõiges töötajale ja seda eriti otsustusprotsessides. On oluline suurendada inimeste iseseisvust, et nad kasutaksid enda tugevusi ning toetuksid rohkem perekonnaliikmetele ning lähivõrgustikule. Tegevusjuhendajad võiksid rohkem toetada kogukonnaliikmeid üksteise abistamise ja toetamise juures.

Osalemine pere ja kogukonna elus

Pereelu

Uuringust tuli välja, et pereelus osalemist soodustab kõige rohkem päevakeskuse tegevusjuhendaja läbi erinevate tegevuste ja ürituste, mis on mõeldud ka lähedaste kaasamiseks. Kuna eesmärgiks on professionaalse abi vähenemine teenuse kasutajate elus, siis on kasulik suhelda pereliikmetega, et ka nemad aitaksid inimese vajadustega tegeleda ning osaleksid inimese kogukonda kaasamise protsessis.

Sõpruskond, osalemine keskuse tegevustes

Uuringust selgus, et kõige enam soodustavad partnerlussuhete tekkimist taaskord päevakeskus läbi erinevate tegevuste ja ühisürituste, mille käigus tekivad uued tutvused. Kogukonna tunnet ja sidusust suurendab ka koostöö erinevate kogukonna asutustega ja inimestega. Küll aga on inimesi, kes mingil põhjusel ei käi päevakeskuses ja jäävad sellisest kaasatusest ilma. Kõigepealt tuleks välja selgitada põhjus ja siis tegeleda takistuste kõrvaldamisega. Oluline on inimese motiveerimine ja julgustamine ning tema huide välja selgitamine.

Sotsiaalpoliitika, valitsuse poliitika

Uuringust tuli välja, et poliitika valdkonna tutvustamisega tegeldakse kõige vähem ning ka teenuse kasutajatel puudub huvi ja osalus selles valdkonnas. Tundus, et see teema jääb igapäevatoöülesannete juures kuidagi kõrvale. Seetõttu võiks poliitikaga seonduvat rohkem käsitleda ja selle mõjutamise võimalusi tutvustada. Teenuse kasutajatele on tähtis selgeks teha, et kõikide inimeste hääled loevad ning tuua välja põhjus-tagajärg seos.

Asutuse poliitika

Asutuse poliitika mõjutamise võimalustest olid teenuse kasutajad teadlikud. Keskuses tegutseb aktiivne kliendiesindus, kes hoolitseb selle eest, et kõikide inimeste arvamustega arvestatakse. Samuti toimub 2-3 korda aastas klientide üldkoosolek, kus teenuse kasutajad saavad juhtkonnalt küsida küsimusi ning teha omapoolsed ettepanekud asutuse olukorra parandamiseks. Siinkohal peaks hoolitsema selle eest, et kaasata kõiki inimesi, ka neid, kes mingil põhjusel keskuses ei käi.

Juurdepääs, juurdepääs internetile

Tegevusjuhendajad jagavad teenuse kasutajatele infot toetuste, teenuste jm kohta vestluste käigus, paber kandjal, infovoldikute kaudu ja hommikuringides. Väga palju infot liigub päevakeskuses teenuste kasutajate vahel. Asutuses toimuvad ka infopäevad, kus oma ala spetsialistid tulevad tutvustama uut infot nii töötajatele kui teenuse kasutajatele. Samuti soodustatakse arvuti õpetamist nii päevakeskuses arvutitunni ajal kui individuaalselt. Eakamatel inimestel on suuremad raskused arvuti õppimisega kui noorematel. On oluline lasta inimesel ise õppida mitte tema eest asju ära teha.

Õigused

Õigustega arvestamine

Tegevusjuhendajad teavitavad teenuse kasutajaid õigustest vestluste käigus, paber kandjal, interneti keskkonnas, hommikuringis, vestlusingides. Kõik õigused, mis on seotud erihoolekandeteenusele tulemisega räägitakse põhjalikult läbi ja allkirjastatakse. Uurimuse tulemustest ei olnud aru saada, kui teadlikud olid teenuse kasutajad oma õigustest tegelikult, kuna vastused olid napsõnalised. Kuna õiguste valdkond on väga oluline, siis seda võiks rohkem käsitleda ning tutvustada inimeste võimalusi, kus kohtades õiguste kohta infot saada.

Ärakuulamine

Uuringust selgus, et teenuse kasutajad ei tunne, et neid ei kuulata ära. Tegevusjuhendajad kuulavad inimesi individuaalvestlustel. Asutuse siseselt on teenuse kasutajate hääle edasiviijaks kliendiesindus ja klientidele korraldatav üldkoosolek. Uurimusest selgus, et pole ilmnunud

probleeme, et inimesi ei kuulata ära teiste asutuse või organisatsioonide poolt. Pigem on probleem selles, et teenuse kasutajad ei pruugi saada infost aru saada ja seda õigesti mõista. Selle ärahoidmiseks lähevad tegevusjuhendajad inimestega ametiasutustesse kaasa, et veenduda, et kõik osapooled üksteist õigesti mõistaksid. Siin peab aga jälgima, et selline käitumisviis ei saaks harjumuseks, sest inimene peab iseseisvuma ning mitte liigselt sõltuma tegevusjuhendajast.

Juhiste rakendamine

Uurimuse tulemusel selgus, et juhised olid üpris raskesti mõistetavad nii tegevusjuhendajatele kui teenuse kasutajatele. Seetõttu peaks küsimused hästi lahti mõtestama ja koostama mitmeid lisaküsimusi, et inimestel oleks neid kergem mõista. Kindlasti peaks küsimused mitme vestluse peale ära jaotama, sest teenuse kasutajad ei suuda kaua keskenduda ning väsivad ära. Juhiste rakendamine oli edukas, kuna töötajad said teenuse kasutajate kohta palju uut teada ning kerkisid esile teemad, mida varem pole puudutatud.

Üheks võimaluseks, kuidas juhiseid paremini mõista ja lahti mõtestada on kasutada põhimõtteid, mis pärinevad raamatust „Kuidas klientidest saavad kodanikud. Taastumine ja kaasatuse toetamine CARE metoodika abil“ (Hollander & Wilken, 2015), mis aitab tugiisikutel suurendada teenuse kasutajate taastumist ja kaasatust ühiskonda läbi Comprehensive Approach fot Rehabilitation (CARE) põhimõtete ja metoodika kasutamise. Raamatus leidub meetodeid, mille kaudu saab välja selgitada inimese igapäevase toimetuleku olukord ja ka tugevusi, mille abil inimesed õpivad vastutust võtma enda vajaduste eest, kasutades selleks enda võimeid. Samuti pakub CARE meetodeid, mille abil saab teenuse kasutaja sotsiaalset võrgustikku kindlaks teha ja analüüsida.

Uuringust selgus, et kõige rohkem keskendub inimeste tugevustele, pere ja kogukonnas osalemise soodustamisele ja õiguste tutvustamisele päevakeskuse tegevusjuhendaja. Päevakeskus seob inimesi läbi erinevate tegevuste, ühisüritusel osalemise ja kogukonnas osalemise läbi. Hommikuringides ja vestlusringides pööratakse tähelepanu puuetega inimestele olulistele teemadele nagu õigused ja võimalused. Kuid tõsiasi on see, et mõned inimesed siiski ei soovi päevasaali külastada ning nad on isoleeritud olukorras ja jäävad ilma olulisest infost ja võimalustest. See on see koht, kus tegevusjuhendajad saavad midagi ära teha – et see inimene

kodust välja tulema motiveerida ja teda kaasata päevasaali tegevustesse või teistesse kogukonna tegevustesse.

KASUTATUD KIRJANDUS

Annist, A. (2007). *Sotsiaalne kapital muutuvast maailmas*. Tallinn: Avatud Eesti Fond.

Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas

<http://oef.org.ee/fileadmin/media/valjaanded/foorumikogumikud/aef%20sotsiaalne%20kapital%20muutuvast%20maailmas%20indd.pdf>

Annist, A. (2011). *Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.

Bogdanov, H. P. (2012). *Vaimse tervise teenuste kaardistamine ja vajaduste analüüs*. Tallinn.

Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas

<http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/4863/1/Bogdanov2012.pdf>

Chanan, G. (1997). *Active Citizenship and Community Involvement: Getting to the Roots*.

Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union.

Eesti Puuetega Inimeste Koda. (2013). *ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon ja*

puuetega inimeste õigused Eestis. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas

http://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2012/03/raamat_veeb.pdf

Eesti Puuetega Inimeste Koda MTÜ. (2016). *Projekt „ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamise edendamiseks, kaitsmiseks ja järelevalveks sõltumatu mehhanismi loomise ettevalmistamine ja selle toimimise tagamine“*. Kasutamise

kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas Eesti Puuetega Inimeste Koda MTÜ:

<http://www.epikoda.ee/tegevus/projektid/uro-puuetega-inimeste-õiguste-konventsioon>

Eesti Töötukassa. (06. 07. 2016a. a.). *Töövõimereform*. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a.,

allikas Eesti Töötukassa: <https://www.tootukassa.ee/toovoimereform>

Eesti Töötukassa. (16. 12. 2016b. a.). *Nõustamispäevad tööandjatele*. Kasutamise kuupäev:

20. 12. 2016. a., allikas Eesti Töötukassa:

<https://www.tootukassa.ee/content/toovoimereform/noustamispaevad-tooandjatele>

Eesti Vabariigi põhiseadus, RT 1992, 26, 349 (1992). Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a.,

allikas <https://www.riigiteataja.ee/akt/633949>

Eesti Vabariik. (2015). *Implementation of the Convention on the Rights of Person with Disabilities*. Eesti. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas

- http://www.vm.ee/sites/default/files/content-editors/legal/uncrpd_initial_report_for_submission_estonia_13.11_2015.pdf
- Erihoolekandeesutuste reorganiseerimine, RT I, 15.09.2015, 22 (2015). Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <https://www.riigiteataja.ee/akt/115092015022>
- European Expert Group on the Transition from Institutional to Community-based Care. (2012). Toolkit on the Use of European Union Funds for the Transition from Institutional to. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <http://deinstitutionalisationguide.eu/>
- Ewijk, H. v. (2010). *European Social Policy and Social Work. Citizenship-based social work.* Routledge Taylor & Francis Group.
- Flick, U. (2011). *Introducing Research Methodology.* SAGE Publications.
- Hollander, D., & Wilken, J.-P. (2015). *Kuidas klientidest saavad kodanikud. Taastumise ja kaasatuse toetamine CARE metoodika abil.* Tallinn: DUO kirjastus.
- Inimõigused Balti riikide vaimse tervise poliitikas. (2003). Germanavicius, A., Rimsaite, E., Pilt, E., Puras, D., Juodkaite, D., Leiamane, I. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas http://www.perspektyvos.org/images/failai/zmogaus_teses_ee.pdf
- Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2000, 11, 57 (2000). Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <https://www.riigiteataja.ee/akt/78154>
- Keller, S. (2003). *Community: Pursuing the dream, living the reality.* Princeton: Princeton University Press.
- Klaassen, A., Tiko, A., Mäe, K., Krais, M., Salumaa, M., Kokk, P., Agan, S., Arandi, T., Tõnisson, U., Uusküla, Ü. (2010). *Tegevusjuhendaja käsiraamat.* Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- Knevel, J. (2013). *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities .* Hungary: Research Centre for Social Innovation, HU University of Applied Sciences .
- Käsper, K. (24. 07 2014. a.). *Head aega, haletsus!* Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas Eesti Kultuurileht Sirp : <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/head-aega-haletsus/>

- Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Leppik, L., Medar, M., Narusson, D., Hanga, K., Saia, K. (2013). Teadus-arendustegevuse projekt "Kogukonnatoetus erivajadustega inimestele". *Ajakiri Sotsiaaltöö*(5/2013), lk 42-45.
- Maailma Terviseorganisatsioon. (2005). Rahvusvaheline funktsioneerimisvõime, vaeguste ja tervise klassifikatsioon . Tallinn. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <http://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:7376>
- Maailma Terviseorganisatsioon. (2015). *WHO Global Disability Action Plan 2014-2021. Better health for all people with disability*. WHO Library Cataloguing-in-Publication Data.
- Mayring, P. (2000). Qualitative Content Analysis. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*(1(2), Art. 20). Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/viewArticle/1089/2385>
- Meetme „Tööturul osalemist toetavad hoolekandeteenused” elluviimiseks struktuuritoetuse andmise tingimused ja kord, RT I, 10.06.2016, 1 (2016). Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <https://www.riigiteataja.ee/akt/110062016001>
- MTÜ Inimõiguste Instituut. (2007). Euroopa Liidu põhiõiguste harta. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <http://www.humanrightsestonia.ee/el-i-pohioiguste-harta/>
- Oliver, M., Sapey, B., Thomas, P. (2012). *Social Work with Disabled People*. Palgrave.
- Psühhiaatrikliinik. (2016a). RHK-10/V. Psüühika- ja käitumishäired. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <http://www.kliinikum.ee/psyhhaatrikliinik/lisad/ravi/RHK/RHK10-FR17.htm>
- Psühhiaatrikliinik. (2016b). Sotsiaalpsühhiaatria. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas Psühhiaatrikliinik: <http://www.kliinikum.ee/psyhhaatrikliinik/lisad/ravi/Etiol/sotsiaalpsyhhaatria.htm>
- Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus, RT I 2007, 16, 273 (27. 01. 2007. a.). Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <https://www.riigiteataja.ee/akt/13114771>

- Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll, RT II, 04.04.2012, 6 (29. 06. 2012. a.). Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas
<https://www.riigiteataja.ee/akt/204042012006>
- Puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimise seadus, RT II, 04.04.2012, 5 (2012).
Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas
<https://www.riigiteataja.ee/akt/204042012005>
- Riigikontroll. (05. 02. 2008. a.). Riigi tegevus psüühiliste erivajadustega isikute riikliku
hoolekande korraldamisel. Tallinn. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas
<http://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/14132>
- SA Eesti Inimõiguste Keskus. (kuupäev puudub). Inimõigused . Kasutamise kuupäev: 20. 12.
2016. a., allikas <https://humanrights.ee/inimoigused/>
- SA Poliitikauuringute Keskus Praxis. (03. 2013. a.). ÜRO puuetega inimeste õiguste
konventsiooni rakendamise järelevalve Eestis. Eesti. Kasutamise kuupäev: 20. 12.
2016. a., allikas [http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2013-Puuetega-
inimeste-oiguste-konventsioon.pdf](http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2013-Puuetega-inimeste-oiguste-konventsioon.pdf)
- SA Poliitikauuringute Keskus Praxis. (2016a). ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni
sõltumatu järelevalve, edendamise ja kaitse komitee loomine ning koordineerimine.
Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas [http://www.praxis.ee/vana/index.php-
id=1167.html](http://www.praxis.ee/vana/index.php-id=1167.html)
- SA Poliitikauuringute Keskus Praxis. (2016b). ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni
sõltumatu järelevalve, edendamise ja kaitse komitee loomine ning koordineerimine.
Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas [http://www.praxis.ee/tood/uro-puuetega-
inimeste-oiguste-konventsiooni-soltumatu-jarelevalve-edendamise-ja-kaitse-komitee-
loomine-ning-koordineerimine/](http://www.praxis.ee/tood/uro-puuetega-inimeste-oiguste-konventsiooni-soltumatu-jarelevalve-edendamise-ja-kaitse-komitee-loomine-ning-koordineerimine/)
- Saar Poll OÜ, Tartu Ülikool. (2009). Puuetega inimeste ja nende pereliikmete
hoolduskoormuse uuring 2009 . (S. s. osakond, Toim.) Kasutamise kuupäev: 20. 12.
2016. a., allikas [https://www.sm.ee/sites/default/files/content-
editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/piu2009_lop
praport.pdf](https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/piu2009_lop_praport.pdf)

- Seletuskiri puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimine ja konventsiooni fakultatiivprotokolliga ühinemine” seaduse eelnõu kohta. (2012). Vabariigi Valitsus. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas http://www.ead.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=375878/Eelnõu_seletuskiri.pdf
- Sihtasutus Eesti Inimõiguste Keskus. (2012). Puuetega inimeste õiguste kaitse Eestis. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <https://humanrights.ee/inimoiguste-aruanne-2/inimoigused-eestis-2012/puuetega-inimeste-oiguste-kaitse-eestis/>
- Sihtasutus Eesti Inimõiguste Keskus. (2016). Inimõigused. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas Sihtasutus Eesti Inimõiguste Keskus: <https://humanrights.ee/inimoigused/>
- Sihtasutus Kutsekoda. (2016). *Kutsestandardid*. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <http://kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10560276>
- Sild, M. (2016). *Tööandjate valmisolek vähenenud töövõimega inimeste tööle võtmisel töövõimereformi rakendumisel maaeluministeriumi valitsemisala allasutuse näitel*. Lõputöö: Pärnu kolledž, Sotsiaaltöökorralduse osakond.
- Sotsiaalhoolekande seadus, RT I, 30.12.2015, 5 (2016). Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005>
- Sotsiaalkindlustusamet. (2016a). *Kaitstud töö erivajadustega inimestele*. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas Sotsiaalkindlustusamet: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/kaitstud-too-2>
- Sotsiaalkindlustusamet. (2016b). Erihoolekandeteenused. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas Sotsiaalkindlustusamet: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/erihoolekanne/>
- Sotsiaalministerium. (2014). Erihoolekande arengukava aastateks 2014-2020. Tallinn. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Puudega_inimetele/erihoolekanne_arengukava_2014-2020.pdf

- Statistikaamet. (2016). *THV21: Puudega inimesed maakonna järgi, 1. jaanuar*. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/varval.asp?ma=THV21&ti=PUUDEGA+INIMESED+MAAKONN+A+J%C4RGI%2C+1%2E+JAANUAR&path=../database/Sotsiaalelu/13Tervishoid/03puudega_inimesed/10uldandmed/&search=PUUDEGA+INIMESED&lang=2
- Töövõime süsteemi toetavad tegevused. (2014). Töövõime süsteemi toetavad tegevused. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/ESF/toetavad_tegevused.pdf
- Vabariigi valitsuse ja puudega inimeste esindusorganisatsioonide koostööpõhimõtete memorandum. (03. 2012. a.). Vabariigi valitsuse ja puudega inimeste esindusorganisatsioonide koostööpõhimõtete memorandum. Tallinn. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <http://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2012/03/koost%C3%B6%20p%C3%B6him%C3%B6tete%20memorandum.pdf>
- Wilken, J. P., Bugarszki, Z., Saia, K., Hanga, K., Narusson, D. & Medar, M. (2015). Kogukonnaga seotud mõisted ja kogukonnas osalemist toetavad teenused Eestis. *Ajakiri Sotsiaaltöö*(2/2015), 7-12.
- Wilken, J.-P. (03 2014. a.). Improving community support and participation of persons with disabilities. *A study in three European countries* . RAAK International . Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <http://www.communityparticipation-hu.nl/en-US/Products>
- Wilken, J-P. (2016b). Puudega inimene kui kodanik ja tema õigused. *Mõtisklusi sotsiaaltööst, Ajakirja Sotsiaaltöö artiklite kogumik*, lk 26-28.
- Wilken, J-P. (2016a). Sotsiaaltöötaja kodanikuühiskonnas. *Mõtisklusi sotsiaaltööst, Ajakirja Sotsiaaltöö artiklite kogumik*, lk 9-11.
- World Health Organization. (2001). Mental health : new understanding, new hope. *The World health report : 2001*. Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas http://www.who.int/whr/2001/en/whr01_en.pdf?ua=1
- Võrdse kohtlemise seadus, RT I 2008, 56, 315 (2009). Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas <https://www.riigiteataja.ee/akt/13096445>

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri ning Rahvusvahelise Kohtu statuut, RT II 1996,
24, 95 (1996). Kasutamise kuupäev: 20. 12. 2016. a., allikas
<https://www.riigiteataja.ee/akt/555597>

Mõisted

Vaimne tervis – Maailma Terviseorganisatsioon (World Health Organization, 2001) defineerib heaolu kui seisundit, mis lubab inimesel maksimaalselt rakendada enda võimeid, hakkama saada pingetega elus, tegutseda tulemuslikult ja panustada ühiskondlikku ellu.

Kogukond – grupp inimesi, kes on üksteisega tuttavad ning jagavad ühiseid huvisid, väärtusi ja tegutsevad koos (Wilken jt, 2015).

Kogukonnas osalemine - tuleneb ladinakeelsest sõnast *participare*, mis tähendab millegi jagamist või millestki osa võtmist (Wilken jt, 2015).

Sotsiaalne kaasatus - (ingl k *social inclusion*) ühiskond või kogukond aktsepteerib inimest võrdse ühiskonnaliikmena, hinnates isiku võimeid ja olemasolu (Wilken jt, 2015).

Inimõigused – Inimõiguste Keskuse (SA Eesti Inimõiguste Keskus) järgi on inimõigused inimese kaasasündinud põhiõigused, mis tuginevad inimväärikusel ja peetakse võõrandamatuteks. Inimõigusi ei saa kelleltki ära võtta, kuid neid saab teatud juhtudel piirata.

Ühinenud Rahvaste Organisatsioon on rahvusvaheline organisatsioon, mille eesmärgiks on säilitada rahvusvaheline rahu ja julgeolek, lugupidamise kasvatamine inimõiguste ja põhivabaduste vastu ning arendada rahvusvahelist koostööd majandusliku, sotsiaalse, kultuurilise ja humanitaarse iseloomuga rahvusvaheliste probleemide lahendamisel (Ühinenud..., 1996).

Deinstitutionaliseerimine – psüühikahäiretega inimeste abi organiseerimine väljaspool haiglaid või hooldusasutusi (Psühhiaatrikliinik, Sotsiaalpsühhiaatria, 2016b).

Lisa 1 Praktikule suunatud küsimused

1. Kuidas Sa aitad oma kliendil keskenduda/ fookuseerida mõtted tema võimetele (sellele mida ta suudab, oskab, teab, unistab ja mis tal on)?

How have you helped your client focusing on his abilities?

Mida Sa selleks teed ja kuidas teed? Millised on tulemused?

2. Kuidas Sa julgustad oma klienti võtma vastutust, et oma vajadustega tegeleda?

How do you encourage your clients to take responsibility for fulfilling their own needs?

3. Kuidas Sa annad kliendile informatsiooni, mida tal on õigus saada?

How have you provided your client with all the information he has right to?

4. Kuidas Sa julgustad partnerlussuhete hoidmist kliendi, tema pereliikmetele, klubi, naaberorganisatsioonide jt sarnaste osapoolte vahel?

How have you encouraged encounters and partnerships between your client, his family, recreational clubs, neighboring institutions and the like?

5. Kuidas Sa seostad klienti (ehk suurendad sidusust) sotsiaalse võrgustikuga, et see tegeleks kliendi vajadustega?

How are you engaging your clients' social network in providing for your clients' needs?

6. Kuidas Sa toetad klienti, et ta oleks institutsiooni poliitika, sotsiaalpoliitika ja valitsuse poliitika mõjutamisse kaasatud?

How are you supporting clients to involve in and influence institutional policy, public policy and governmental legislation?

7. Kuidas Sa tagad selle, et Su klient on ära kuulatud (teda kuulatakse) avalike teenuste osutajate poolt, sh Sinu kui praktiku/ sotsiaaltöötaja poolt ja organisatsioonide poolt, kes pakuvad toetusi ja teenuseid?

How can you ensure that your clients are heard by public service agents including yourself as a social worker and the foundation(s) providing goods and services?

8. Kuidas Sa levitad teadmisi/ soodustad kliendi õigustega arvestamist, nagu informeeritud nõusolek ja isiklik autonoomia?

How have you been promoting the rights of your clients regarding informed consent and personal autonomy?

9. Mida võtad ette selleks, et tõsta oma kliendi ligipääsu informatsioonile, võimalustele ja teenustele?

What actions do you take to increase accessibility of information, facilities and services to your clients?

10. Kuidas Sa rakendad olemasolevaid võimalusi, nagu *online* teenused, mis võivad olla abiks kliendile tema soovide täitumisel?

How do you utilize existing initiatives such as services available online that may help support your client to fulfil his or her wishes?

Lisa 2 Inimesele suunatud küsimused

1. Kas Sa tead, mis *on Sinu tugevused?*

Kuidas Sa saad kasutada oma tugevusi, et saavutada oma eesmäärke?

Do you know what your strengths are?

How can you use your strengths to achieve your goals?

2. *Kas Sa saad kogu informatsiooni kätte oma juhendajalt, mida küsid?*

Millist toetust/ abi Sa vajad otsuste tegemise protsessis?

Do you get all the information you ask for from your coach?

What kind of support do you need in making decisions?

3. *Kas Sa osaled pere-elus, sõpruskonna tegevustes, klubis või organisatsiooni tegevustes?*

Mil viisil Sa tahad osaleda pere-elus, sõpruskonna tegemistes, klubis või naabruskonnas?

Are you participating in family life, your network of friends, recreational clubs or neighbouring institutions?

In what way would you like to participate in family life, network of friends, recreational clubs or neighbouring?

4. *Kas Sul on sõnaõigust Sinu teenuse osutaja ja kohaliku omavalitsuse otsuste/poliitika kujundamise protsessis?*

Kuidas Sa oled kaasatud ja saad mõjutada asutuse poliitikat, sotsiaalpoliitikat või seadusi, nii et need arvestavad Sinu õigusi?

Do you have a say in the process of policy design of your service provider, local and domestic government?

How do you involve in and influence institutional policy, public policy or governmental legislation to promote your rights?

5. *Kas Sa saad abi, et teada saada, mõista ja väljendada Sinu kui kliendi õigusi?*

Kes saab Sul aidata teada saada, mõista või väljendada Sinu õigusi kliendina?

Do you get support in knowing, understanding and expressing your rights as a client?

Who can help you knowing, understanding and expressing your rights as a client?

6. Kas Sa jagad teistele informatsiooni selle kohta, kuidas saada paremini ligi infole, ehitistele ja teenustele?

Milliseid tegevusi Sa saad ette võtta, et parandada juurdepääsu infole, ehitistele ja teenustele?

Do you inform others about inaccessible information, buildings and services?

What actions can you take to improve the accessibility of information, buildings and services for you?

7. Kas Sa kasutad online teenuseid, et viia ellu asju, mida Sa omas elus soovid teha?

Millist kasu Sa saad online teenustest, et täita oma vajadusi?

Do you use online services to help realize the things you want in your life?

How can you benefit from online services in fulfilling your needs?

8. Kas Sa oled aktiivselt kaasatud oma enda ja teiste inimeste tegevuste organiseerimisse?

Milliseid tegevusi Sa ette võtad, et organiseerida oma enda tegevusi või liituda tegevustega, mis on mõeldud puuetega või puudeta inimestele?

Are you actively involved in organizing activities for yourself and others?

What actions do you take to organize your own activities or to join activities accessible to disabled and non-disabled persons?

9. Kas Sa saad toetust, et Sinu hääl oleks kuulnud Sinu juhendaja, avaliku teenuse osutaja või toetusi ja teenuseid pakkuvate organisatsioonide poolt?

Mida tuleks ette võtta, et Sinu häält kuulataks juhendaja, avaliku teenuse osutaja või toetusi ja teenuseid pakkuvate organisatsioonide poolt?

Do you get support to have your voice made heard by your coach, by public agents or the foundation(s) providing goods and services?

What means do you need to have your voice made heard by your coach, by public agents or the foundation(s) providing goods and services?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Merili Tamm (17.08.1988),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste õiguste konventsiooni põhjal välja töötatud juhiste põhimõtete rakendamine Tartu erihoolekandeteenuseid osutava asutuse näitel“, mille juhendaja on Dagmar Narusson.
  - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 19.01.2017